

LIVADY OY

RAKENNUSKULTTUURI

2019

**Gumbostrand
/ Västerskog /
Rakennusperintö-
selvitys**

KULTTUURIMAISEMA

MUNAISJÄÄNNÖKSET

Sisällysluettelo

3	Esipuhe	25	Kulttuuriympäristön aikatasot ja merkitykset
5	Johdanto	25	Esihistoria ja arkeologinen kulttuuriperintö
5	Selvityksen tavoitteet ja rajaukset	25	Viljelysmaisema
6	Menetelmät ja luokitukset	25	Jälleenrakennuskausi
7	Aineistot ja lähteet	31	Gumbostrandin kylämaisema
9	Interaktiivinen kartta ja aineistojen dokumentointi	33	Västernskogin kyläkeskittymä
		35	Vapaa-ajan asutus
		37	Kaupunkiseutu
11	Historiallinen katsaus	39	Rakennusperinnön ja maiseman arvot
11	Esihistoria	39	Alueen rakennusperintökohteet ja inventoinnin täydennys
12	Hitän kartano ja mylly, asutus keskiajalta 1800-luvun puoliväliin	41	Rakennetun ympäristön aluekokonaisuudet
13	Viljelysmaisema ja huvila-asutus 1860-luvulta 1930-luvulle	44	Rakennetun ympäristön inventointikohteet
19	Jälleenrakennuskauden pientaloasutus ja kesäasutus	53	Alueiden integriteetti ja pirstaleisuus
20	Västernskogin ja Gumbostrandin kylämaisemat	55	Maiseman häiriötekijät ja haavoittuvuus
20	Pääkaupunkiseudun vaikutus	57	Rakennusperinnön ja kulttuurimaiseman avainkohteet
		65	Lähteet

Gumbostrand-Västernskog, Rakennusperintöselvitys / Tilaaaja: Sipoon kunta / Tekijät: Arkkitehtitoimisto Livady – Panu Savolainen, Laura Laine, Jesús López Baeza, Frans Saraste, Panu Lehtovuori / Valmistunut: 2020 / Julkaisupaikka: Helsinki / Paino: Grano Oy / Ulkoasu: Johannes Nieminen / Taitto: Livady / Valokuvat: Arkkitehtitoimisto Livady, ellei toisin mainittu / Kannen kuva: Hitän kartano. Museovirasto. / © Arkkitehtitoimisto Livady

Sipoo on pitkään toiminut esimerkiksi kaupunkisuunnittelijana ja suunnitteluprosessien avoimuuden edistäjänä. Sibbesborg-kilpailu 2010 ja sitä seuranneet hankevaiheet ja työpajat ovat tästä esimerkkejä, samoin kuntakeskus Nikkilän monimuotoinen ja osallistava kehittäminen.

Gumbostrand-Västerskog ei välttämättä kuulu Sipoon kunnan kehittämisen ydinalueisiin, mutta myös siellä on runsaasti rakentamis- ja muutostarpeita. Komeat merimaisemat ja Helsingin läheisyys tekevät alueesta houkuttelevan. Erilaisissa tilanteissa hyvän suunnittelun lähtökohtia ovat toisaalta muutosdynamiikan ymmärtäminen ja toisaalta olevan ympäristön arvojen tunnistaminen. Käsillä oleva rakennusperintöselvitys palvelee molempia tavoitteita: se kertoo alueen historiasta, siitä, miten historia näkyy nykyisessä maisemassa ja rakennuskannassa, sekä siitä miten historian jälkiä voi tulkita ja vaalia.

Rakennusperintöselvitys liittyy Gumbostrand-Västerskogin osayleiskaava-työhön. Selvityksen tavoite on tarkistaa vanhempia inventointitietoja, täydentää niitä ja määritellä ne rakennetun kulttuuriympäristön arvot ja suojeluperiaatteet, joilla on vaikutusta osayleiskaavan tavoitteisiin. Selvitys ehdottaa ratkaisuja siihen, miten uudisrakentaminen sovitetaan vanhaan rakennusperinnön arvoja säilyttäen ja miten myös yksittäisiä rakennuskohteita laajemmat kylä- ja

maisemakokonaisuudet voisi ottaa suunnittelussa huomioon.

Nämä tiedot ja suositukset tuodaan avoimesti kaikkien suunnittelijoiden ja osallisten käyttöön. Käsillä olevan raportin ohella selvitys julkistetaan myöhemmin interaktiivisina karttoina, jotka antavat toimijoille uusia mahdollisuuksia ymmärtää rakennusperinnön merkitys osana muuttuvaa Gumbostrand-Västerskogin kokonaisuutta.

Kiitokset Sipoon kunnalle ja A-konsulteille hyvästä yhteistyöstä! Toivomme että tämä työ palvelee kaikkia Gumbostrand-Västerskogin kehittämisen osallisia ja tuo osaltaan tietoon merellisen alueen ainutlaatuiset paikat ja ympäristöt.

Helsingin Kalliossa 20.6.2019

Livadyn työryhmä

Johdanto

1. Johdanto

Selvityksen tavoitteet ja rajaukset

Tämän selvityksen tavoitteena on määritellä Gumbostrand-Västerskogin osayleiskaava-alueen rakennetun ympäristön keskeiset arvot. Selvityksen tarkoitus on tuottaa tietoa yleiskaavatyön pohjaksi ja samalla saattaa ajan tasalle alueen rakennetun ympäristön inventointitieto. Keskeisenä tavoitteena on määritellä ne alueen rakennetun kulttuuriympäristön arvot ja suojeluperiaatteet, joilla on vaikutusta osayleiskaavan tavoitteisiin.

Selvitys ehdottaa ratkaisuja siihen, miten uudisrakentaminen sovitetaan rakennusperinnön arvoja säilyttäen, ja miten myös yksittäisiä rakennuskohteita laajemmat kylä- ja maisemakokonaisuudet on syytä ottaa suunnittelussa huomioon. Työn pääpaino on aiemman inventointitiedon tulkinnessa, mutta inventointitietoa on täydennetty ja saatettu ajan tasalle merkittävässä määrin selvitystyön puitteissa.

Selvityksen tarkastelualue on yleiskaavan tarkastelualueetta laajempi. Tarkastelualueeseen on nähty perustelluksi sisällyttää myös Hitån kartanon kulttuurimaisema ja Sipoonlahteen rajautuva alue. Tarkastelualueen pinta-ala on noin 10 neliökilometriä.

Gumbostrand-Västerskogin osayleiskaava-alue ja tämän selvityksen tarkastelualue peruskartalla.

Osayleiskaava-alue ja tämän selvityksen tarkastelualue korkeusmallissa.

Tarkastelualueen ulkopuolella on tilaajan kanssa sovitun rajauksen perusteella Sipoon saaristo, jonka 1800-luvun lopulta alkaen rakentunut huvila-asutus ansaitsisi kokonaan oman perusteellisen selvityksensä.

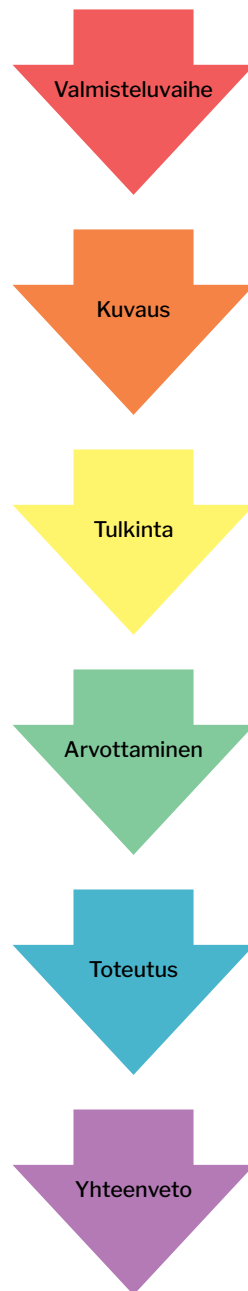
Selvityksen pääasiallisena kohdeyleisönä ovat viranomaiset ja kaavahankkeen asiantuntijatahot sekä osalliset. Inventointitietojen ja rakennetun ympäristön analyysin osalta selvitys palvelee myös tulevia kulttuuriympäristöhankkeita ja tietoisuuden lisäämistä alueen rakennusperinnöstä ja sen arvoista.

Selvitys painottuu kaavio- ja kartta-tarkasteluun. Lähinnä alueen kehitysvaiheita kuvaava toinen luku painottuu tekstiin. Painotus kuviin ja kaavioihin pyrkii palvelemaan ennen kaikkea suunnittelijoita, mutta se on toteutettu myös osallisia ja laajempaa yleisöä silmällä pitäen.

Menetelmät ja luokitukset

Selvityksen menetelmänä on käytetty Communicating Heritage in Urban Development Processes (Co-Herit 2007–2008) -hankkeessa kehitettyä DIVE-menetelmää.¹ Se perustuu kuusivaiheiseen työprosessiin, jonka osiot ovat seuraavat.

¹ <https://www.museovirasto.fi/uploads/Arkisto-ja-kokoelmapalvelut/Julkaisut/opas-dive-menetelman-kayttoon.pdf>, haettu 20.5.2019.

DIVE-menetelmä on varsin väljä, ja se määrittelee ennen kaikkea työprosessin vaiheet. Selvityksessä onkin DIVEN ohella käytetty täsmällisempiä analyysimenetelmiä. Näistä keskeisin on yhdyskuntarakenteen eritasoinen mittakaavatarkastelu, joka pohjautuu etenkin M. R. G. Conzenin kehittämään typomorfologiseen suuntaukseen.² Siinä maisema- ja yhdyskuntarakennetta tarkastellaan seuraavissa mittakaavoissa:

- Kaupunki/yhdyskunta seudun osana
- Kaupunki/yhdyskunta
- Naapurustot
- Tontit, rakennukset, maiseman yksittäiset osatekijät

Typomorfologinen tarkastelu toimii selvityksessä DIVE-menetelmään sovellettuna analyysityökaluna. Yhdistelmä toteuttaa erinomaisesti selvityksen tarkoitusta, jossa yhdistyvät kuvaukseen ja tulkintaan keskittyvä tausta-analyysi sekä arvoihin ja muutospotentialiin suuntautunut toimintakeskittynyt analyysi.

Selvityksen historiallinen lähestymistapa ohjaa vertikaaliseen maisema-analyysiin, jossa maisemaa ja tilaa tarkastellaan historiallisena, kronologisesti rakentuneena kehitysprosessina, jonka kerrostumat ovat näkyvissä maisemassa ja rakennusperinnössä.³

² Conzen 1981.

³ Vroom 2006.

Raportti rakentuu DIVE-menetelmän työvaiheista nousevasta kuudesta osiosta:

1. Selvityksen tavoitteita, menetelmiä, aineistoja ja formaattia koskeva johdanto
2. KUVAAUS – Tarkastelualueen historiaa kuvaava osio, pääpaino rakennetun ympäristön ja maiseman syntyprosessien taustalla olevissa yhteiskunnallisissa ja taloudellisissa kehitysvaiheissa
3. TULKINTA – Aiemmassa luvussa eroteltujen aikatasojen jälkiä nykymaisemassa kuvaava osio
4. ARVOTTAMINEN (rakennukset ja kulttuurimaisema) – Rakennusperintöä, uusia inventointikohteita ja alueellisia kokonaisuuksia kuvaava osio, sisältäen kohteiden arvoluokituksen – Maisema-alueita ja maiseman osatekijöitä analysoiva osio, pääpaino kartta-analyyseissä
5. TOTEUTUS – rakennusperinnön ja kulttuurimaiseman avaintekijöitä ja muutospotentialia käsittelevä osio, sisältäen ehdotuksia ja ideoita siitä, miten niiden arvot tulisi huomioida yleiskäytävyydessä

Selvityksessä käytetty kohdekohtainen arvotus rakentuu kolmiportaiselle luokitukselle:

A. Valtakunnallisesti merkittävät

kohteet. Kohteet, joihin liittyvät historialliset, maisemalliset ja kulttuuriympäristölliset arvot ovat huomattavia. Suojelun lähtökohta on valtakunnallisen tason reunaehdoissa ja lainsäädännössä. Kaavarunkotyössä ja asemakaavoituksessa kohteiden maisemallinen ja historiallinen merkitys on huomioitava ensisijaisena suunnittelulähtökohtana ja suunnittelu- ja korjauskysymyksissä on kuultava valtiollista museoviranomaista. Kohteet ovat myös merkittäviä historiallisia vetovoimatekijöitä ja osa paikallista identiteettiä. Niiden tunte-musta tulee mahdollisuuksien mukaan lisätä keskeisiä arvoja ja restaurointia tukevalla tutkimustyöllä.

B. Maakunnallisesti merkittävät kohteet. Kohteet ja alueet, joilla on merkitystä maakunnan tasolla historiallisen ja/tai maisemallisen erityislaatuisuuden lähtökohdista. Kohteilla on olennaisia alkuperäisyyteen, poikkeuksellisuuteen, harvinaisuuteen, paikan henkeen tai historiallisiin tapahtumiin liittyviä arvoja. Kohteet on kaavarunkotyössä ja asemakaavoituksessa huomioitava suojelukohteina ja niiden autenttisuuteen ja maisemalliseen asemaan täydennysrakentamisessa on kiinnitettävä erityistä huomiota. Kohteiden asemakaavoitukseen ja korjauksiin liittyen on kuultava maakunnallista museoviranomaista ja rakennushistoriaselvityksen laatimista merkittävän korjaustyön ja asemakaavoituksen yhteydessä on edellytettävä.

C. Paikallisesti merkittävät kohteet.

Kohteet ja alueet, joilla on merkitystä paikallishistoriallisesti, osana paikallista maisemaa ja identiteettiä. Kaavarunkotyössä ja asemakaavoituksessa kohteet tulee säilyttää. Niiden historialliset ja maisemalliset arvot tulee ottaa huomioon täydennysrakentamista suunniteltaessa. Asemakaavoituksen yhteydessä on kuultava maakunnallista museoviranomaista. Rakennushistoriaselvityksen laatimisen tarve tulee ratkaista tapauskohtaisesti.

Aluekohtaisissa arvotuksissa ei ole käytetty luokituksia, vaan kohteissa on käytetty sanallisia kuvauksia keskeisistä arvoista. Aluekokonaisuuksiin sisältyvät analyysit ja arvotukset on koottu viimeiseen avaintekijät-lukuun toteutukseen ohjaavina suosituksina ja ideoina.

Aineistot ja lähteet

Selvitys pohjautuu aluetta koskeviin aiempiin selvityksiin, kirjallisuuteen ja alkuperäisaineistoihin. Keskeiset aiemat selvitykset ovat vuosina 1982 ja 2004 valmistuneet koko kunnan laajuiset rakennusinventoinnit.⁴ Lisäksi Camilla Rosengren on laatinut alueesta vuonna 2005 julkaisemattoman maisemainventoinnin, jota ei tätä selvitystä tehtäessä ole löytynyt Sipoon kunnan hallusta tai muualta. Vuonna 2008 Lauri Putkonen on laatinut Karoliina Periäisen vuoden

4 Perkkiö 1982; Periäinen 2004.

2004 selvitykseen pohjautuen yhteenvedon saariston ja rannikon kulttuurihistoriallisista arvoista.⁵ Samalta vuodelta on yleiskaavoitusta varten laadittu yhteenvedo saariston ja rannikon maisemallisista arvoista.⁶ Veli-Pekka Suhosen laatima muinaisjäännösinventointi Sipooon on vuodelta 2007 ja Satu Koiviston rannikon ja saariston muinaisjäännösinventointi vuodelta 2008.⁷

Julkaistua tutkimuskirjallisuutta alueen historiallisista vaiheista on Sipoon pitäjänhistorioiden ohella vähän.⁸ Tästä syystä selvityksen historiallista taustoitusta tehtäessä on tukeuduttu jonkin verran alkuperäisaineistoihin. Ne käsittävät lähinnä historiallisia karttoja, rakennuspiirustuksia, maanjakoasiakirjoja sekä valokuvia Kansallisarkistosta, Sipoon kunnanarkistosta, Kansalliskirjastosta sekä Sibbo hembygdsföreningin kokoelmista.

Selvityksen kenttätöitä eli inventointi toteutettiin 6.5.2019. Tarkastelualueen rakennuskannasta tehtiin alustava arvio ilmakuviin ja kartta-analyysin perusteella, ja siitä arvioitiin paikan päällä noin 90 %. Inventoinnin ja arkistotutkimuksen perusteella alueelta listattiin 34 uutta rakennusta ja 11 uutta aluekokonaisuutta.

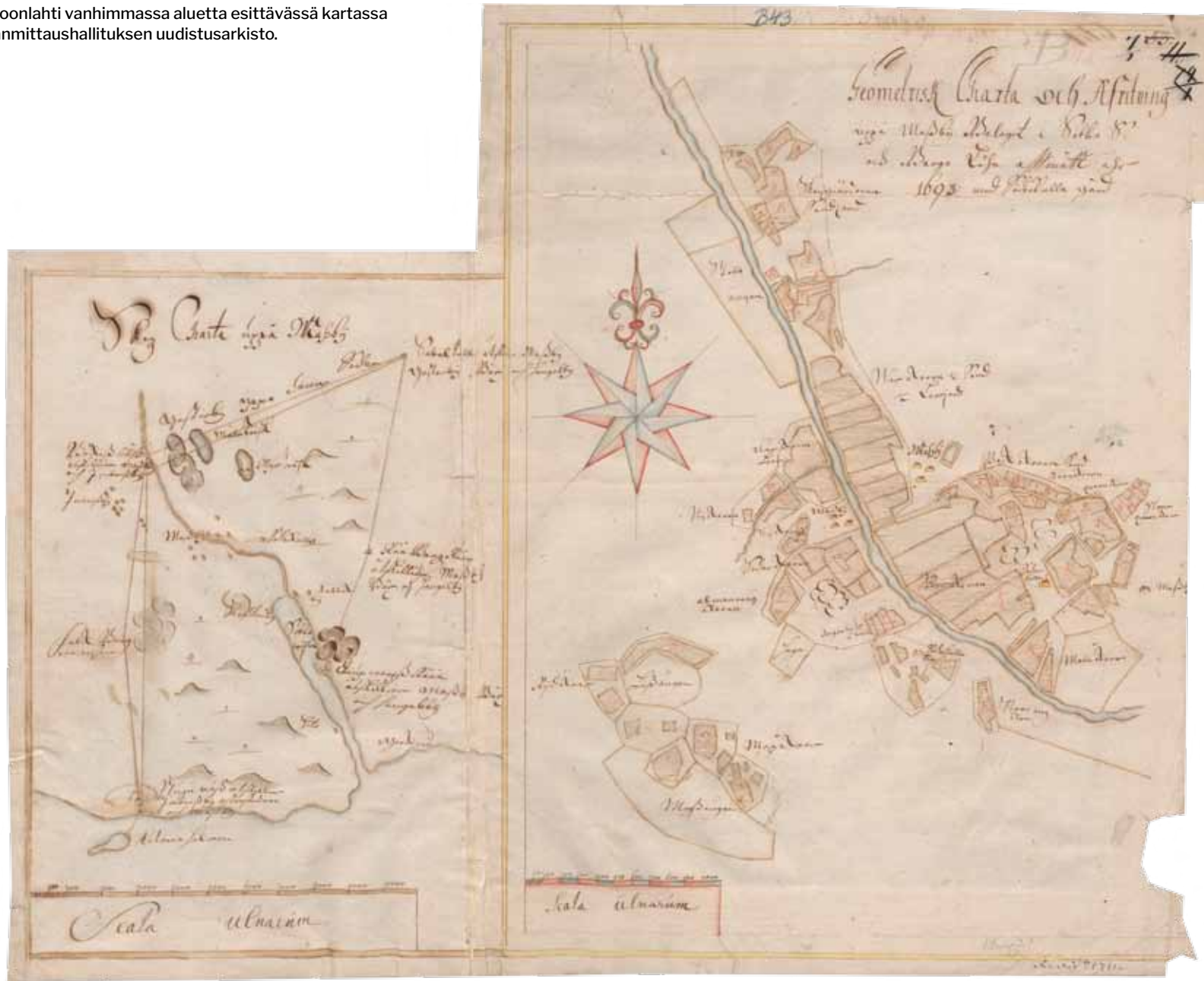
5 Putkonen 2008

6 Sipoon saariston ja rannikon osayleiskaava 2008.

7 Suhonen 2007; Koivisto 2008.

8 Rantanen & Kuvaja 1994; Enbom et al. 2005; Karilas & Karilas 1978.

Hitän kartano ja Sipoonlahti vanhimmassa aluetta esittävässä kartassa vuodelta 1693. Maanmittaushallituksen uudistusarkisto.

Interaktiivinen kartta ja aineistojen dokumentointi

Selvitys on julkaistu painettuna sekä sähköisenä versiona. Sen tärkeänä osana on interaktiivinen kartta, jossa on selvitykseen liittyvä inventointitieto. Periaate on, että kartan käyttäjä voi muokata ja säätää kartan suodattimia, ja tavoitteena on sekä osallisten tiedonsaannin että suunnittelutyön helpottaminen.

Selvityksen tuloksena syntyneet aineistot on dokumentoitu ja tallennettu tilaajan edellyttämiin tiedostomuotoihin. Interaktiivisen kartan portaalin toteutus tai informaation vieminen olemassa olevalle alustalle siirtyy selvityksen luovutuksen myötä tilaajan vastuulle.

2. Historiallinen katsaus

Esihistoria

Tarkastelualueen korkeimmat kallioselänteet kohosivat merenpinnan yläpuolelle noin kuusituhatta vuotta ennen ajanlaskun alkua. Vanhimmat ihmis-toiminnan merkit alueella ajoittuvat kivikauden loppuun tai pronssikauden alkuun.⁹ Tähän vaiheeseen liittyviä muinaisjäännöksiä tunnetaan tarkastelualueen länsiosasta. Niihin kuuluvat Kärren

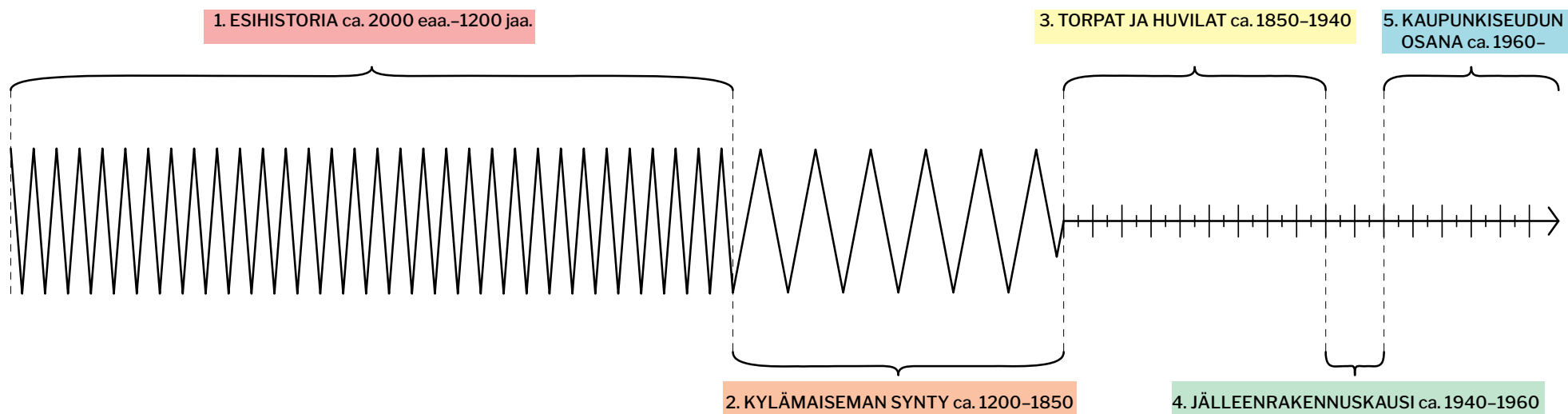
9 Rantanen & Kuvaja 1994, 27–35; Koivisto 2007.

kivikauden lopun tai pronssikauden asuinpaikka, Stenskybergetin seitsemän pronssikautista hautaröykkiötä ja kaksi mahdollista samanaikaista hautaröykkiötä hieman pohjoisempana.¹⁰ Asuinpaikan ja röykkiöiden ajoitus on epävarma.

10 Rantanen & Kuvaja 1994, 43–44; MVA, muinaisjäännösrekisteri, Sipoo: https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/mjreki/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=753010017, https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/mjreki/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=753010018, haettu 21.5.2019.

Maanviljely saapui Sipoon rannikolle rautakaudella noin 400–300 eaa. kaskiviljelyn muodossa. Lähijärvien siitepölyanalyytit viittaavat siihen, että tarkastelualueella ei ollut viljelyä tässä vaiheessa, toisin kuin Sipoon Haltingträskin ja Hampträskin läheisyydessä.¹¹ Mikään ei viittaa siihen, että alueella olisi ollut esiroomalaisella rautakaudella (500–0 eaa.) asutustyhjiö, kuten

11 Rantanen & Kuvaja 1994, 31.

1: Kivikauden lopun asuinpaikka, pronssikautiset röykkiöhaudat

2: Hitån kylä (kartano 1600-luvun alusta) ja ympäröivä viljelysmaisema

3: Ensimmäiset Västerskogin ja Gumbostrandin torpat 1860-luvulla, samoihin aikoihin saariston huvila-asutuksen alku, Gumbostrandin kylämaisema 1900-luvun alusta

4: Kallioselänteiden tontit, tyypilliset jälleenrakennuskauden pientalot, Västerskogin tiivistyminen, ensimmäiset keskiluokkaiset kesämökit rantatonteille, Västerskogin osuuskauppa, Hartwallin teollisuustoiminta Ängsvikenissä

5: Omakotialueistuminen, ensimmäiset rivitalot, entisen ympärivuotisen vanhan asutuksen muuttuminen kesäasutukseksi, Gumbostrand kesäpaikkana, viimeaikainen jälleenrakennuskauden rakennuskannan purkaminen ja uudet omakotitalot

vanhempi tutkimus oletti pitkään. Kaskiviljelyyn viittaavia siitepölyjään-teitä kyseiseltä ajalta ei kuitenkaan ole löydetty Sipoon rannikolta.

Sipooosta tehdyt siitepölyanalyysit paljastavat merkittävät murroksen, joka viittaa laiduntamisen ja peltoviljelyn alkuun viikinkiajan alussa 800-luvulla jaa. Ajalta ei kuitenkaan tunneta asuin-paikkoja, ja mahdollisesti ne ovatkin toistaiseksi löytymättä.¹²

Sipoon nykyinen kylärakenne syntyi 1200-luvulta alkaen. Tarkastelualueella sijaitsee vain yksi keskiajalta periytyvä kyläpaikka, Hitå, jonka perustamisai-ka ei ole tiedossa. Lähimmät keskiajalla syntyneet kylät ovat lännessä Gumböle, Husö, Kärr, Östersundom ja Granö. sekä idässä ja pohjoisessa Sipoonjo-en varrella ja Sipoonlahden toisella puolella Eriksnäs, Skräddarby, Massby ja Kallbäck. Näistä Massby ja Östersun-dom olivat ainoat suuret kylät: niiden taloluvut olivat 1500-luvun puolivälissä lähellä kymmentä. Kaikki muut, mu-kaan lukien Hitå, olivat 1–2 talon kyliä.¹³

Hitån kartano ja mylly, asutus keskiajalta 1800-luvun puoliväliin

Hitån yksinäistila esiintyy ensimmäi-sissä maakirjoissa vuonna 1544, jolloin

sen omistajana oli Lars Larsson.¹⁴

1500-luvun jälkipuoliskon kriisivuosien aikana tila oli autiona eli veronmaksu-kyvyttömänä vuonna 1571 köyhyyden vuoksi ja vuonna 1577 ”vihollisen” eli sodan aiheuttamien raskuuden vuoksi. Venäläisten hyökkäys Suomen eteläran-nikolle vuonna 1571 lienee ollut tähän keskeinen syy.¹⁵

Hitå oli autiona vielä 1588. Siitä tuli rälssitila vuodesta 1591, kun tilan hankki omistukseensa Mats Larsson Cruus af Edeby. Tila nautti säterivapautta vuo-desta 1606 alkaen, ja sen omistajina oli 1600-luvun alusta 1800-luvun loppuun kruunun virkamiehiä, virka-aateliala ja korkeaa upseeristoa. 1700-luvulla omistajakunta oli Ruotsin emämaan puolella asunutta ylhäisaatelia, ja tilan talous lienee ollut kokonaan pehtorien ja lampuotien vastuulla. Hitån karta-non merkittävä elinkeino oli 1600- ja 1700-luvuilla kalastus, ja silakkaa vietiin Tallinnaan ja Tukholmaan.¹⁶

Kartanon pellot hahmottuvat ensim-mäistä kertaa tarkoin 1760-luvulla laa-ditusta maanjakokartasta. Ne sijaitsivat tilakeskuksen välittömässä ympäristös-sä, rannan suuntaisesti sekä tilakeskuk-sesta pohjoiseen. Nykyiset peltoaukeat ja maisematilan rajat noudattavat yhä tätä viimeistään 1700-luvulla muotoutu-

Hitån kartano 1900-luvun alussa. Museovirasto.

nutta viljelysmaisemaa.¹⁷

Hitån kartanon rakennuskannasta on jäljellä poikkeuksellisen varhaisia läh-teitä. Vuoden 1723 isonvihan jälkeisestä katselmusasiakirjasta käy ilmi, että tilan päärakennus oli tuolloin paritupa. Lisäksi tilakeskus sisälsi tuolloin noin kaksikymmentä sivurakennusta. Päära-kennus korvattiin 1700-luvun puolivä-lissä uudella, mutta sen tarkemmasta ulkoasusta tai tilajaosta ei ole tietoja.

Seuraava, 14-huoneinen päärakennus pystytettiin aivan 1800-luvun alkuvuo-sina. Se paloi vuonna 1853, ja tilalle pystytettiin myöhäisempireä edustanut päärakennus.¹⁸ Se puolestaan tuhoutui tulipalossa vuonna 1976, minkä jälkeen vuonna 1978 rakennettiin nykyinen päärakennus.

Hitån kartanon maille perustettiin 1700-luvun puolimaissa Estbodan kalas-tajantorppa ja Estbonlahteen laskevan puron varteen mylly. Nämä kumpikin

12 Rantanen & Kuvaja 1994, 52.

13 Rantanen & Kuvaja 1994, 64–66.

14 KA 5003, 11. <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=2661147> Haettu 21.5.2019.

15 Rantanen & Kuvaja 1994, 405–406.

16 Jutikkala & Nikander 1939, 477–478; Rantanen & Kuvaja 1994, 158–160, 217–221.

17 KA, maanmittaushallituksen uudistusarkisto, B43:7/2-12.

18 Rantanen & Kuvaja 1994, 217–221.

Hitán kartano ja pellot 1760-luvulla. Kansallisarkisto.

Hitán kartano ja pellot 1934. Kansallisarkisto.

näkyvät vuoden 1767 kartassa. Torpia Hitán kartanolla ei koskaan ollut. Samainen, vuosina 1767–1777 laadittu kartta kattaa suuren osan tarkastelu-alueesta, ja siitä hahmottuvat nykyisen Västerskogin ja Gumbostrandin kylien paikalla sijaitsevat metsät ja muutamat pienet niityt sekä mylly peltoineen. Koko alueen nykyinen kylä- ja viljelysmaisema, lukuun ottamatta Hitán kartanoa ympäröivää keskiaikaista viljelysmaisemaa, on syntynyt tämän jälkeen, 1800- ja 1900-lukujen kuluessa.¹⁹

¹⁹ KA, maanmittaushallituksen uudistusarkisto, B43:7/2-12.

Viljelysmaisema ja huvila-asutus 1860-luvulta 1930-luvulle

Västerskogin ja Gumbostrandin alue kuului pitkään Sipoon rannikkokyläen takamaihin. Alue oli jaettu pitkiin lohkoihin, joihin kuului kuhunkin kapea rantakaistale. Vanhimmat torpat perustettiin takamaiden rannikkokaistoille Majvikin alueelle 1700-luvun lopulla, ja ne näkyvät Ruotsissa 1770-luvulla laaditussa sotilastopografikartastossa eli niin kutsutussa Kuninkaan kartastossa.²⁰

Sipoon väestöstä lähes kolme neljäsosaa oli tilatonta väestöä 1860-luvun

²⁰ Museovirasto, Senaatin kartaston digitointi.

Vuosien 1767–1777 maanjakokartta. Kansallisarkisto.

Viereinen sivu. Hitån ja Gumbostrandin maisemia 1900-luvun alussa. Sibbo hembyggsförening.

alussa. Torpparien määrä oli kaksinkertaistunut 1800-luvun alkupuoliskon kuluessa, ja mäkitupalaisten liki kolminkertaistunut. Samalla tilallisten määrä oli vähentynyt.²¹ Torppareiden ja mäkitupalaisten määrä lisääntyi entistään 1800-luvun lopulla, ja kyseiseen vaiheeseen liittyy myös Gumbostrandin ja Västerskogin alueen kehitys kylien takamaasta viljelysmaisemaksi.

Gumbostrandin ja Västerskogin alueet olivat asumattomia niittymaita 1800-luvun puoliväliin asti, mikä näkyy vuosina 1840–1865 laaditussa pitäjänkartastossa.²² 1870-luvulla laaditussa Senaatin kartastossa alueen viljelysmaisema on sen sijaan saanut varhaisimman muotonsa: nykyisen Gumbostrandin kylän alueella on viisi torppaa ja Linnarträsketin pohjoispuolella Västergskogissa Bergkullan torppa.²³

Alueen nykyinen tiestö alkoi muotoutua 1800-luvun jälkipuoliskolla. Pitkään ainoa maaliikenneväylä alueella oli Massbystä Hitåhon johtanut tie, joka on säilyttänyt linjauksensa nykypäiviin. Todennäköisesti 1860-luvulla rakennettiin Massbystä Vermlahteen johtava maantie.

Gumbostrand kehittyi 1900-luvun alkuun mennessä kylämäiseksi yhdyskunnaksi, jolle rakennettiin vuonna 1907 kansakoulu. Vuoden 1912 kartassa

21 Rantanen & Kuvaja 1994, 304–307; Enbom et al. 2005, 41–42.

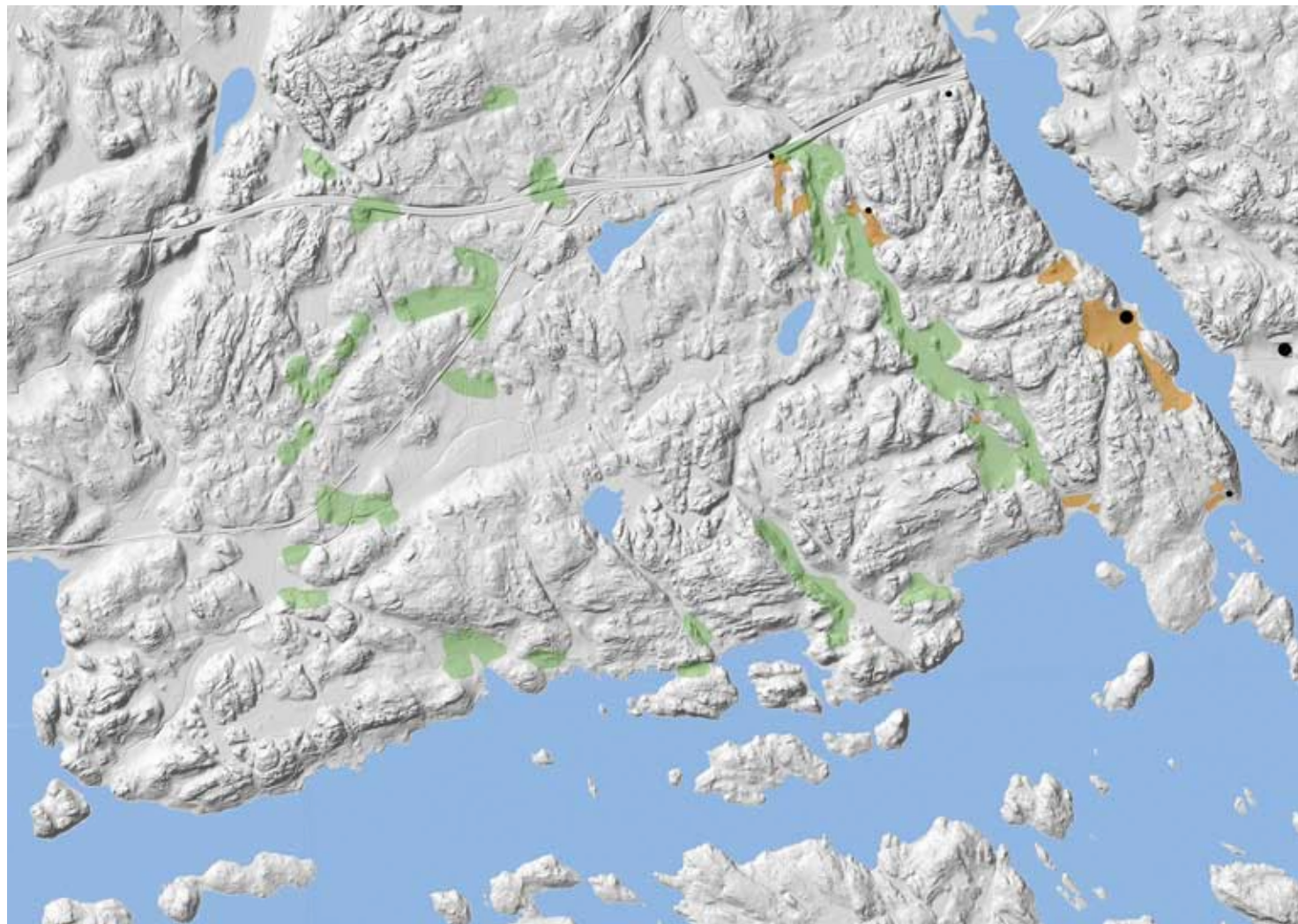
22 KA, Pitäjänkartasto.

23 KA, Senaatin kartasto.

näkyvät noin 20 torppaa tai mäkitupaa sekä niemillä ja saarissa muutamia 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun kesähuvilat.²⁴ Västerskogin alueella oli tässä vaiheessa vain muutamia 1800-luvun jälkipuoliskolla syntyneitä torppia. Maisemaa muutti 1900-luvun alussa Helsinki-Porvoo-maantien rakentaminen, ja tämä uusi tieyhteys synnytti ennen pitkää Västerskogin yhdyskunnan.

Asutus ei tihentynyt juurikaan 1900-luvun alussa ennen toista maailmansotaa. Vuonna 1918 säädetyin torpparilain perusteella 98 sipoolaista torpparia lunasti vuokramaan itselleen.²⁵ Vuoden 1933 kartassa maisema on säilynyt käytännössä muuttumattomana verrattuna kahdenkymmenen vuoden takaiseen tilanteeseen.²⁶

Ennen kaikkea Sipoon saaristoon rakennettiin 1800-luvun jälkipuoliskolta lähtien eliitin kesähuviloita, joista tunnetuin lienee Sakari Topeliuksen Koivuniemi 1870-luvulta.²⁷ Muutamia kesähuviloita rakennettiin myös Gumbostrandin rantaan 1900-luvun alkuvuosina. Pääosin rantatonteille rakennettiin kuitenkin torppia ja uudistilojen päärakennuksia, joista varsin monia on säilynyt näihin päiviin uudistuvan rakennuskannan keskellä. 1930-luvun loppuun mennessä peltoala oli laajimmillaan, ja

Pellot, niityt ja torpat 1777.

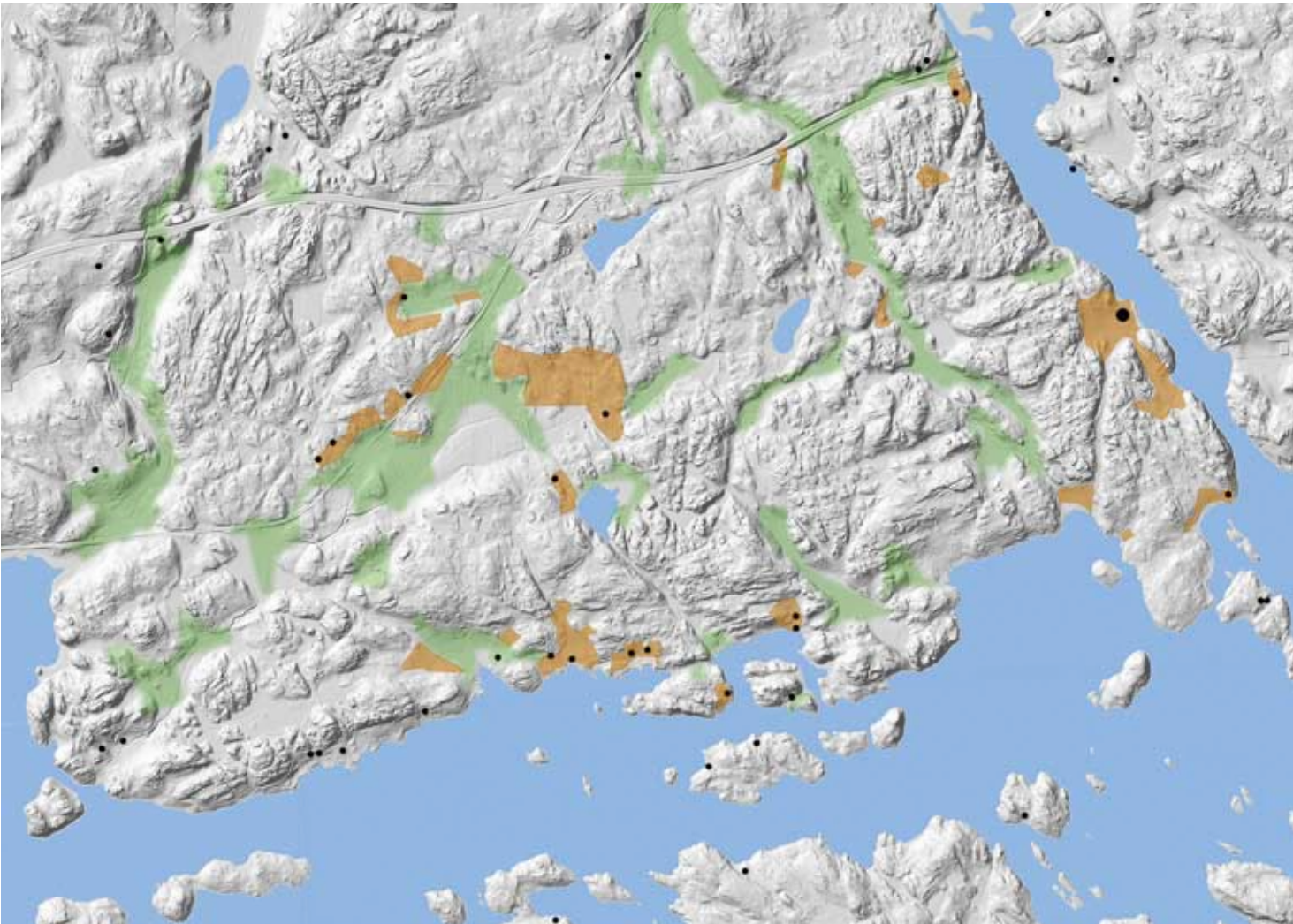
24 Suomen taloudellinen kartta 1912. Uudenmaan lääni.

25 Enbom et al. 2005, 131.

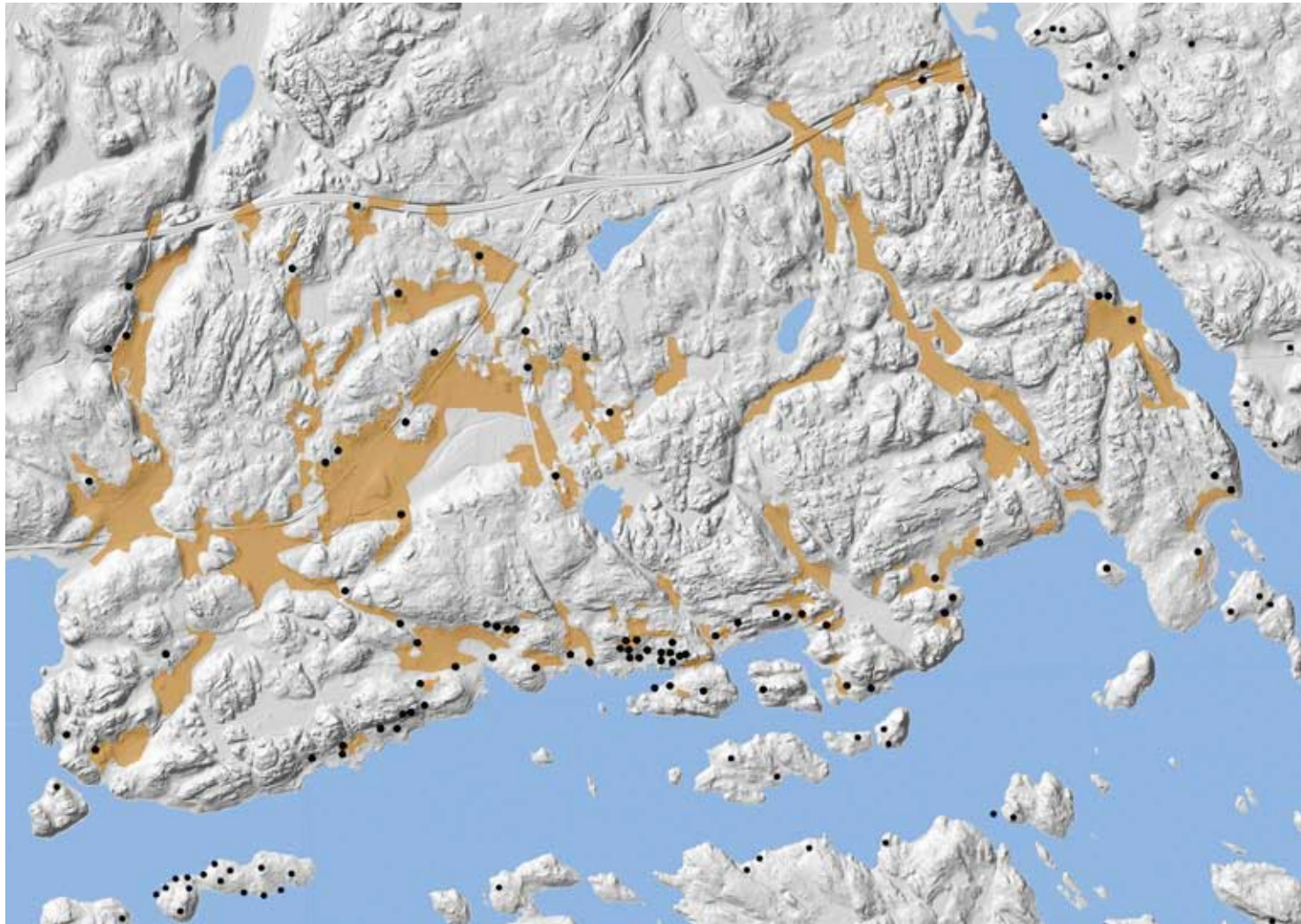
26 Pitäjänkartta, Sipoo 1933.

27 Enbom et al. 2005, 97.

sodanjälkeisestä rakentamisesta alkoi käänne, jossa maanviljelys elinkeinona menetti vähitellen merkityksensä.

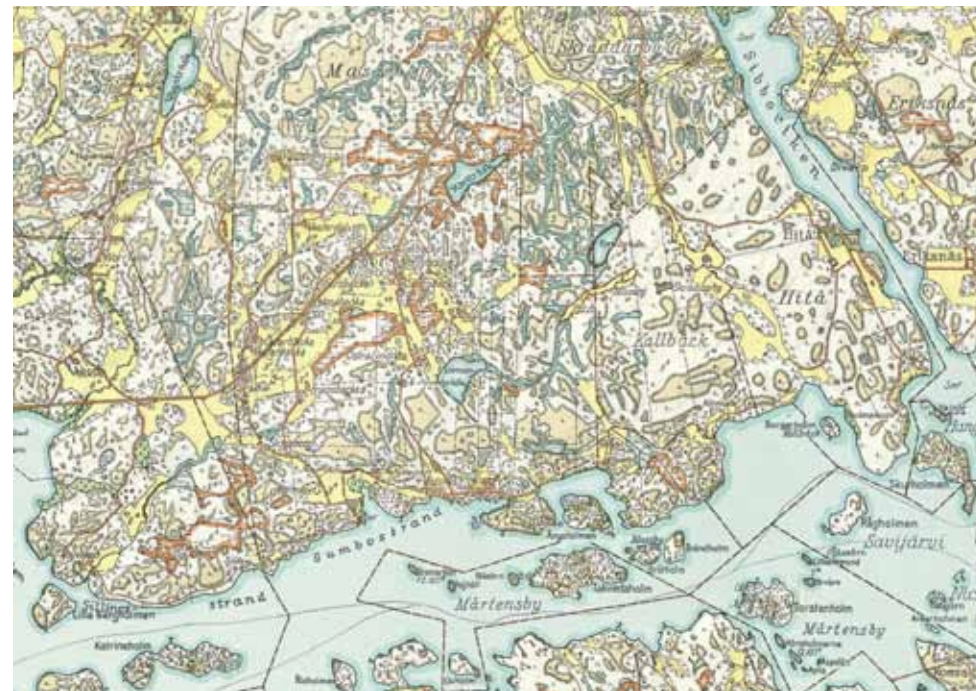
Pellot, niityt ja torpat 1873.

Pellot ja torpat 1933.

Alue Senaatin kartastossa 1870-luvulla. Kansallisarkisto.

Alue vuoden 1933 pitäjänkartassa.

Hitän kartano Eriksnäsin rannalta kuvattuna 1910-luvulla. Sibbo Hembyggsförening.

Jälleenrakennuskauden pientaloasutus ja kesäasutus

Vuoden 1940 Moskovan rauhan jälkeen sekä laajamittaisemmin pysyvän rauhan seurauksena vuodesta 1944 alkaen myös Sipoon rannikkoalueille syntyi uudisasutusta. Karjalan evakot sijoitettiin pääosin suomenkielisten kylien maille, uudistiloja lohkottiin rintamamiehille ja muille nopeaan tahtiin. Vuoden 1950 kartassa näkyvät pääosin aiemmin rakentamattomille kallioselänteille lohkotut uudistilat rakennuksineen.

Pientaloasutus tihentyi 1950- ja 1960-lukujen kuluessa, ja samalla

Västerskog sai nykyisen ilmeensä.

Västerskogin osuuskauppa rakennettiin 1960-luvun puolivälissä. Samoihin aikoihin, vuosina 1964–1969 Mörttråsketin rannalle rakennettiin pelastusarmeijan nuorisokeskus.²⁸ 1960-luvulta alkaen pientalojen tyyppi muttui, kun jälleenrakennuskauden puurakenteiset pientalot väistyivät yksikerroksisten ja tiiliverhoiltujen omakotitalojen tieltä.

Samaan kehitysvaiheeseen liittyy myös tarkastelualueen ainoa teollisuus-

²⁸ Sipoon kunnanarkisto, rakennuslupapiirustukset.

alue, Oy Hartwall Ab:n rakennuskanta Gumbostrandin itäpuolella. Vuonna 1942 alkanut teollinen toiminta on ollenainen osa Gumbostrandin kylämaisemaa, ja se käsittää sekä teollisuusrakennuksia että asuintaloja.

Sodanjälkeiseen aikaan sijoittuu myös rantatonttien rakennuskannan alkava muutos kesäasunnoiksi. Vanhin kesäasutuksen kerrostuma olivat 1800-luvun ja 1900-luvun alun huvilat, ja 1950-luvulta alkaen niiden rinnalle kehittyi keskiluokkainen kesäasutuksen rakennuskulttuuri. Osin kesäasunnoiksi muutettiin entisiä pientilojen päärakennuksia. Monet niistä ovat yhä kesäkäytössä ja samanlaisia muutoksia tehdään edelleen.

Västerskogin ja Gumbostrandin kylämaisemat

Tarkastelualueen kahden tiiviisti rakennetun alueen, Gumbostrandin ja Västerskogin, kylämaisemat eroavat toisistaan varsin paljon. Taustalla on sijainnin ohella niiden erilainen historiallinen kehitys.

Gumbostrandissa on yhä selkeästi nähtävissä 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun tiivis asutus, jota on täydennetty ennen kaikkea aivan 1900-luvun lopulla. Toinen Gumbostrandin omaleimainen piirre ovat rannan niemikkeillä sijaitsevat huvilat.

Västerskogin asutus muotoutui 1800-luvulla syntyneiden torppien, Bergkullan ja Östra Lindnäsin ympä-

rille vasta pääosin toisen maailmansodan jälkeen. Västerskogissa vanhin, 1800-luvun puolivälin vaihe on enää fragmentaarisesti luettavissa maisemassa. Hallitseva on toisen maailmansodan jälkeen syntynyt pientaloasutus, jossa ovat edustettuina kaikki suomalaiset omakotitalotyytit 1940-luvulta 2000-luvulle.

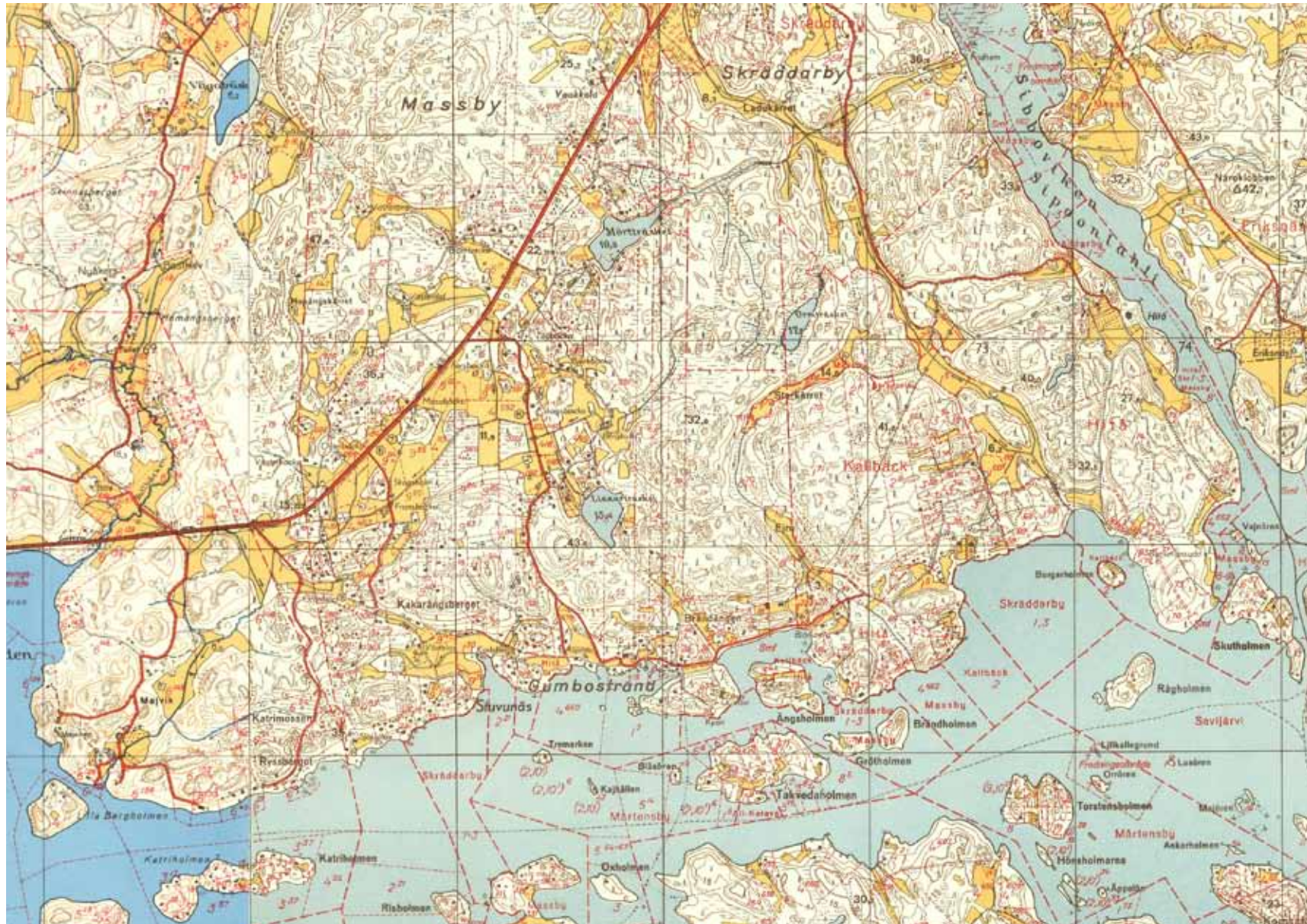
Pääkaupunkiseudun vaikutus

Gumbostrandin ja Västerskogin alueella oli jo toisen maailmansodan jälkeen ja selväpiirteisesti viimeistään 1980-luvulla nähtävissä kehitys kohti pääkaupunkiseudun vaikutusaluetta ja osakeskusta. Kaikkein selvimmin tämä näkyy Karärängsbergetin asuinalueella, missä sodanjälkeinen rakennuskanta on aivan

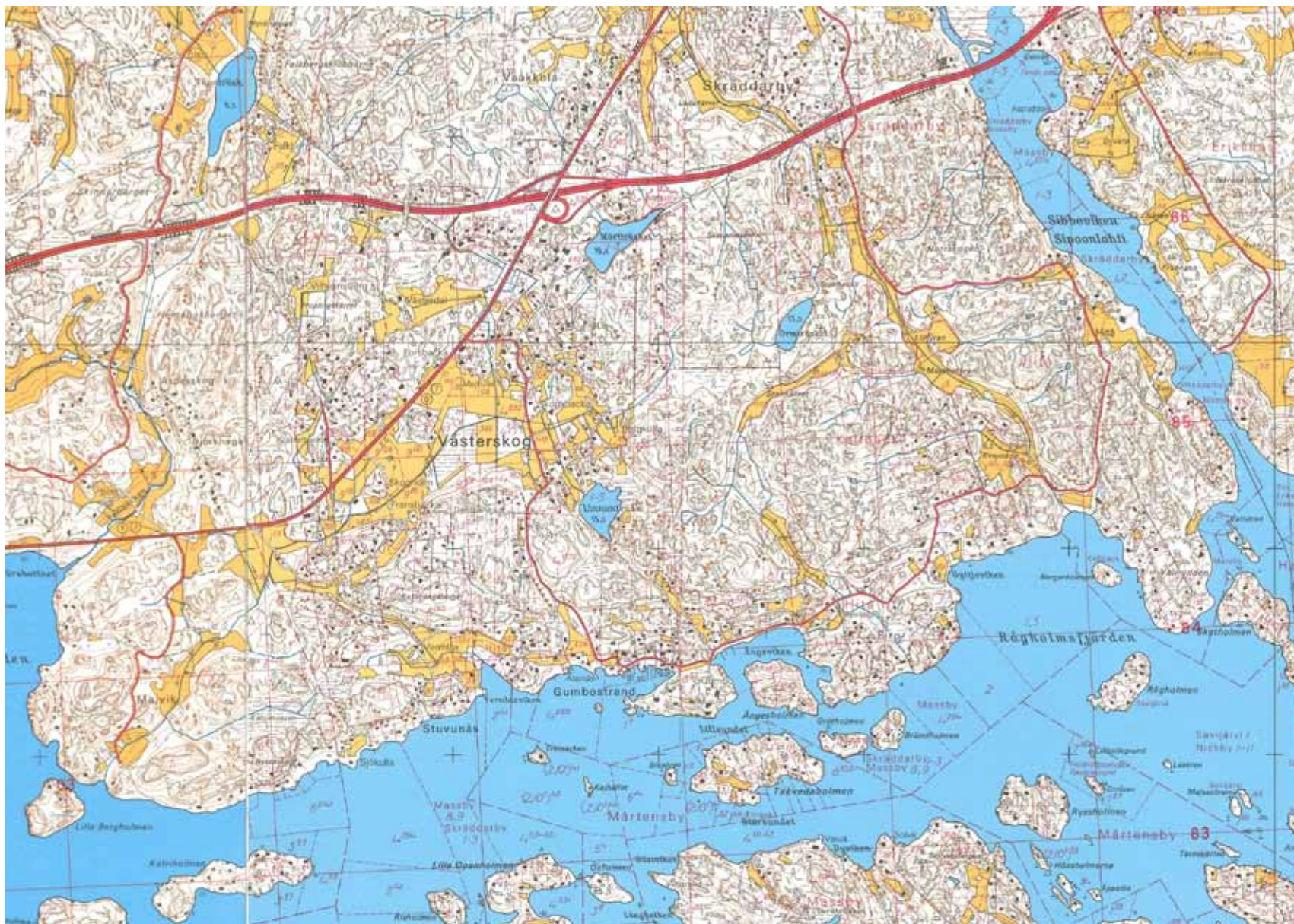
viime vuosina korvattu ylellisillä omakotitaloilla. Samaten Stuvunäsin ja Vainudenin rannassa näkyy havainnollisesti maan ja kiinteistöjen arvonnousu. Alue on tällä hetkellä nopeassa muutoksessa, ja siinä mielessä historiallisesti kiinnostava, että kaikkien kulttuurimaiseman ja rakennusperinnön aikatasojen kerrokset ovat maisemasta yhä luettavissa.

Pelastusarmeijan nuorisokeskus vuodelta 1964, julkisivu etelään. Sipoon Kunnanarkisto.

Vuoden 1958 peruskartta.

Vuoden 1978 peruskartta.

Lemminkäisen temppeli edustaa alueen kulttuuriympäristön omintakeisinta kerrostumaa. Muinaisjäännösrekisterissä kultti- ja tarinapaikaksi luokiteltu ”temppeli” oli 1980-luvulla pseudoarkeologisena kaivauskohteena. Ior Bockin vetämässä hankkeessa etsittiin Kalevalan mytologiaan liittyvää keksittyä kulttuuriperintöä.

Kulttuuriympäristön aikatasot ja merkitykset

3. Kulttuuri- ympäristön aikatasot ja merkitykset

Esihistoria ja arkeologinen kulttuuriperintö

Tarkastelualueen vanhimman kerrostuman muodostava arkeologinen kulttuuriperintö on maisemassa tunnistettavissa ainoastaan Stenskybergetin röykkiöhautojen (1) ympäristössä. Historiallisen ajan arkeologisia kohteita ovat Hitån kylätontti (2), mahdolliset kylien takamaiden väliset rajamerkit (3), joita voi olla kalliohakkauksina tai rajakivinä alueen kallioselänteillä, sekä Hitån kartanon myllyn jäänteet (4), jotka on valtaosin käytetty maantiesillan kivrakenteisiin. Ainoa tunnettu esihistoriallinen asuinpaikka on maalöytöjen perusteella tunnettu ja kivikauden loppuun ajoitettu Kärre (5). Numerointi viittaa seuraavan sivun karttaan.

Muinaisjäännösten merkitys maankäytössä on olennainen lähinnä Stenskybergetin ympäristössä, missä pronssikautiset seitsemän hautaröykkiötä olisi huomioitava maankäytössä laajemmin kuin muinaismuistolain edellyttämän suoja-alueen mukaisesti. Parhaimmillaan muinaisjäännösten ympärille suunniteltu hoidettu maisemakokonaisuus tiivistyvän asutuksenkin keskellä voidaan kääntää alueen ihmistoiminnan pitkiä jälkiä korostavaksi vetovoimatekijäksi.

Viljelysmaisema

Alueen viljelysmaiseman muotoutumisessa on tunnistettavissa kolme maisemassa yhä nähtävää aikatasoa:

- Keskiajalta periytyvä Hitån kartanon viljelysmaisema ja kylien takamaiden niityt
- 1860-luvulta alkaen entisille niitymaille ja rannoille muotoutunut torppa- ja mäkitupa-asutuksen viljelysmaisema tarkastelualueen länsiosassa
- Sodanjälkeiset uudistilat

Hitån kartanoa ympäröivä viljelysmaisema on säilynyt viimeistään 1700-luvulta nykyisen kaltaisena maisematilana. Sen maisemalliset arvot ovat huomattavat, ja niihin liittyy myös Gumbostrandista Hitåhon johtava tie sekä keskiajalta periytyvä, Hitåsta pohjoiseen johtava maisemallisesti merkittävä tielinjaus. Maisemakokonaisuus on säilyttänyt luettavuutensa, ja siitä tekee erityisen poikkeuksellisen myöhemmän, 1800-luvulle tyypillisen peltoalan kasvun puuttuminen. Tästä vaiheesta on yhä nähtävillä myös Rågholmsfjärdenin alueella sijaitseva myllyn pelto- ja niityaukea, jonka maisematila on säilynyt samanlaisena 1700-luvulta.

Tarkastelualueen viljelysmaiseman 1860-luvulta alkava, torppiin ja mäkitupiin limittyvä vaihe on valtaosaltaan sekoittunut 1900-luvun tiivistyvään rakentamiseen. Etenkin Gumbostrandin länsipuolella, Västerskogin itäpuolisilla

peltoaukeilla sekä Stuvunäsiin jotavan tien varrella tämä vaihe on yhä selkeästi luettavissa maisemasta ja osin rakennuskannasta.

1860-luvulta 1930-luvulle tapahtunut pellohraivaus kohdistui pääosin entisille niitymaille. 1800-luvun lopulla ja ennen toista maailmansotaa asutus tiivistyi ennen kaikkea rannikolla ja Gumbostrandissa, ja maisema säilyi Västerskogissa 1800-luvun muodossaan 1940- ja 1950-lukujen jälleenrakennuskauteen saakka.

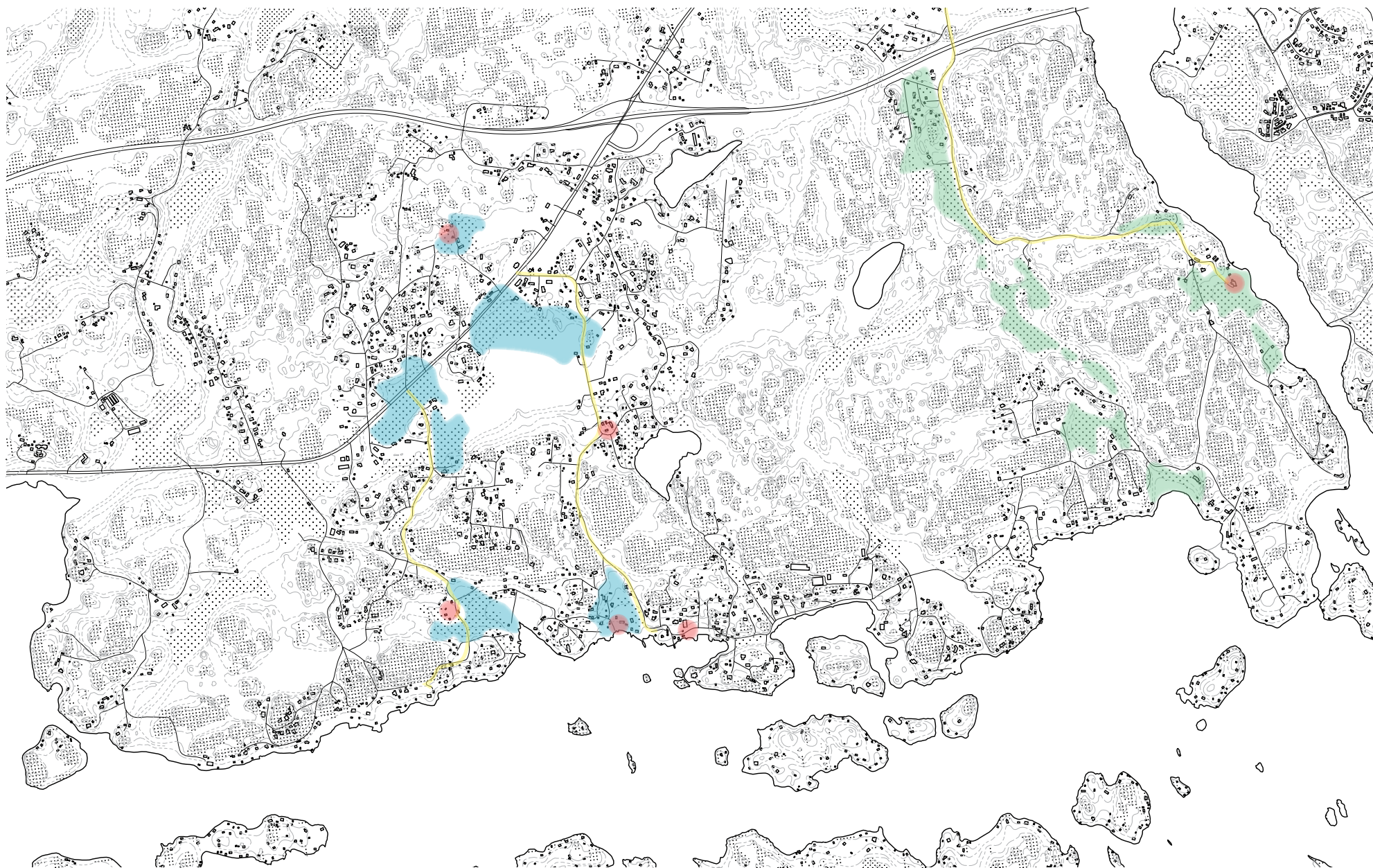
Jälleenrakennuskauden uudisrakentamisesta vain murto-osa oli viljelyselinkeinon liittyviä pientiloja. Peltoala alueella ei juuri kasvanut enää sodan jälkeen, ja se oli laajimmillaan 1950-luvulla.

Jälleenrakennuskausi

Sodanjälkeisessä rakennetussa maisemassa näkyy selkeästi yhteiskuntarakenteen muutos sekä ensimmäistä kertaa myös pääkaupunkiseudun vaikutus. Jälleenrakennuskauden tuloksena syntyi 1940-1950-luvuilla Västerskogin kyläkeskittymä sekä yksittäisiä pienempiä asuinalueita lähinnä kallioselänteille. Kallioselänteiden aiemmin rakentamiseen kelpaamattomaksi katsottujen alueiden lohkominen asuintonteiksi on yksi sodanjälkeisen maaseutumaiseman keskeisistä kehitysvaiheista, ja se on yhä selkeästi luettavissa myös tarkastelualueen rakennetussa maisemassa.

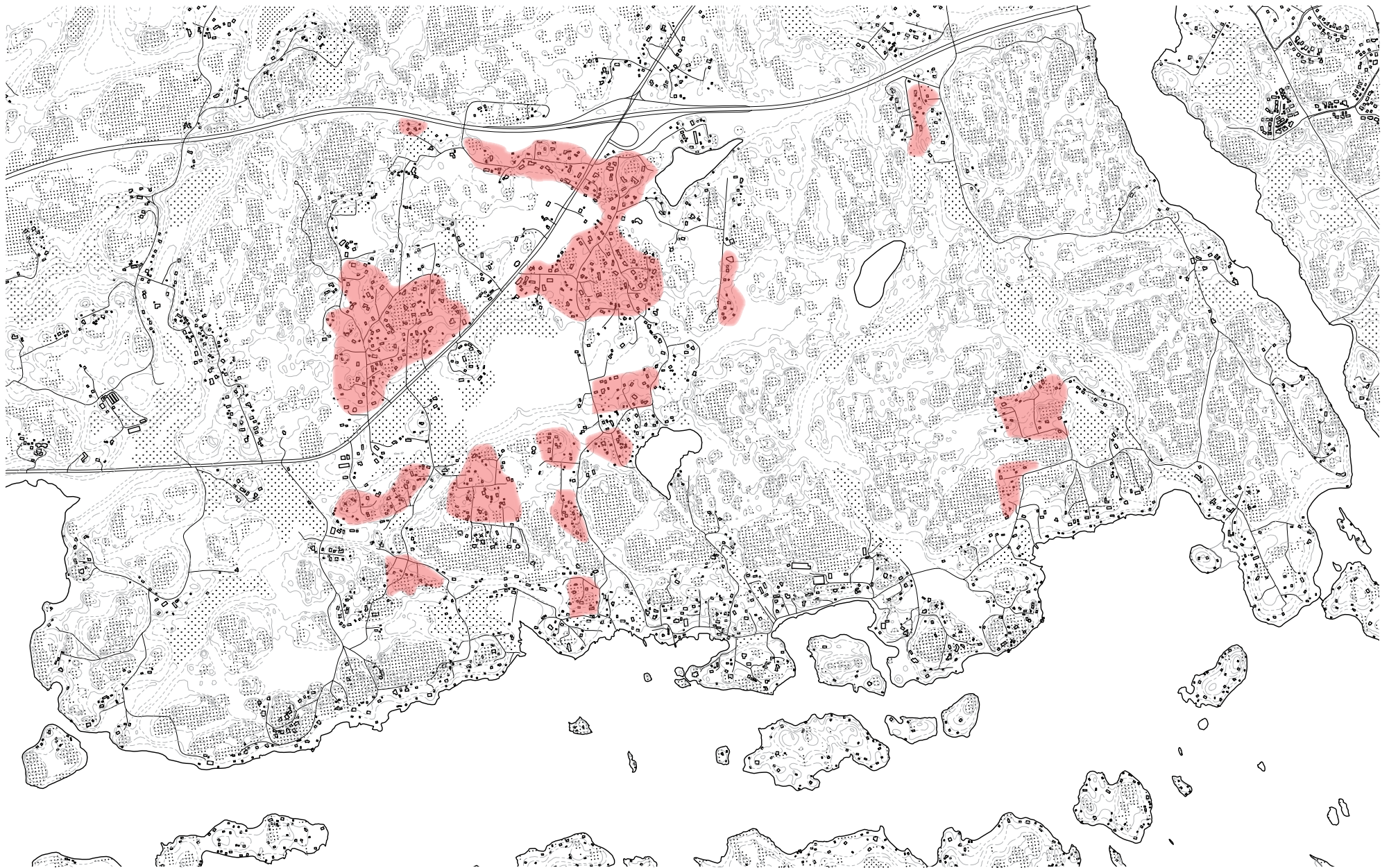

Alueen tiedossa oleva arkeologinen kulttuuriperintö.

Nykymaisemassa tunnistettavana säilynyt varhainen viljelysmaisema, mukana tiestö.

keskiajalta 1700-luvulle 1800-luvun viljelysmaisemat tilakeskukset tiestö

Jälleenrakennuskauden alueet, joilla rakennuskanta on säilynyt lähes kokonaan tai sillä asteella, että alueen miljöö on yhä selvästi identifioitavissa tähän aikaan.

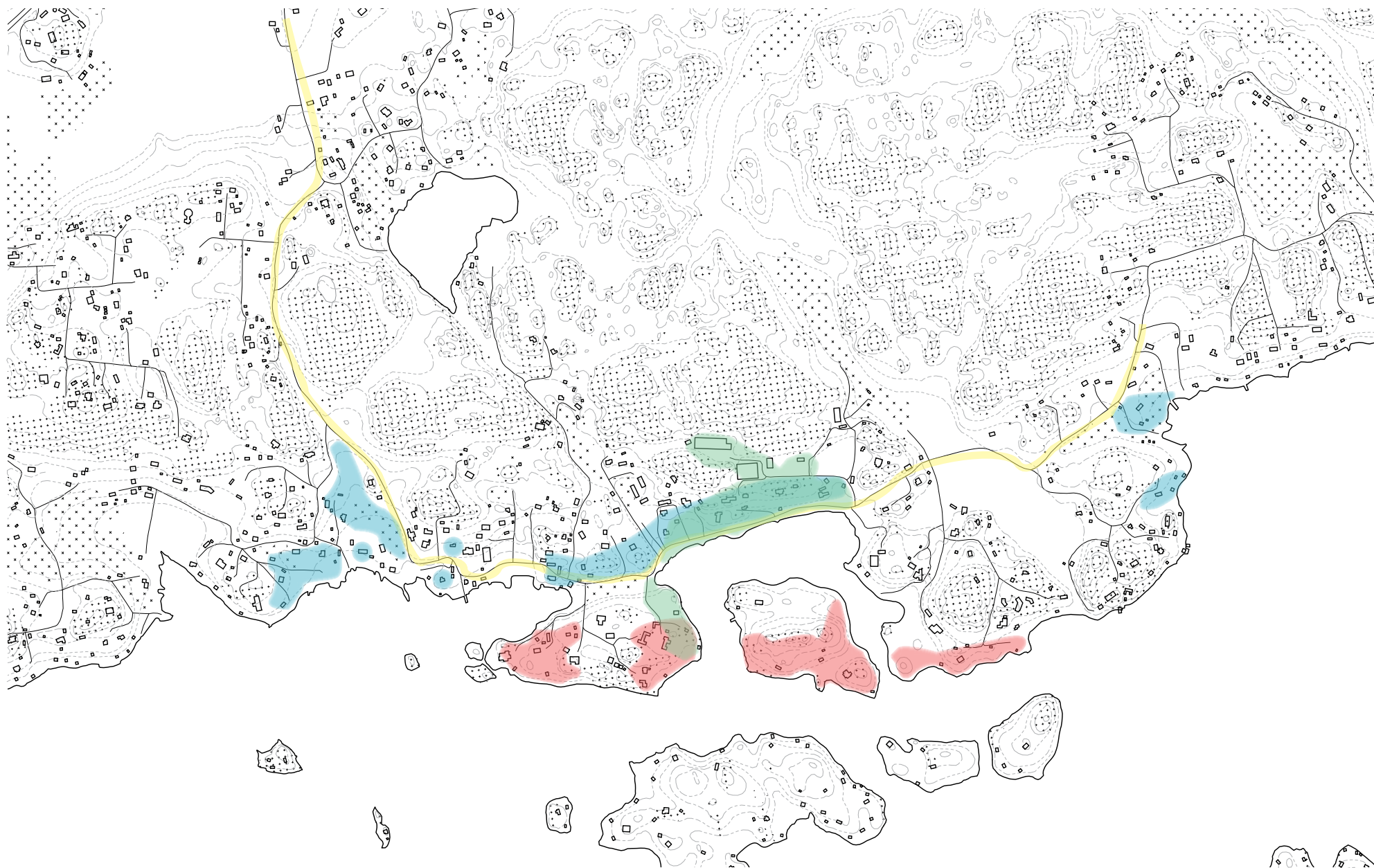
Gumbontie, taustalla Gumbostrandin kansakoulu.

Oik ylh: Stuvunäsissä säilynyt 1900-luvun alun pientilan päärakennus, joka on keskeinen osa Stuvunäsintien maisemaa.

Vas. alh: Bergkullan torpan 1800-luvun jälkipuoliskon talousrakennuksia.

Oik. alh: Västerskogin osuuskaupan rakennus 1960-luvulta.

Gumbostrandin maisemassa erottuvat aikakerrokset.

Hartwallin teollisuusympäristö 1800-l. lopun ja 1900-l. alun taajama 1800-l. lopun ja 1900-l. alun kesähuvila-asutus tiestö

Gumbostrandin kylämaisema

Gumbostrandin kylämaisemassa erotuu rakennetun ympäristön aikatasoja 1860-luvulta nykyaikaan. Kylä muotoutui 1800-luvun puolivälistä alkaen perustettujen torppien ympärille, ja niiden rakennuskanta 1800-luvun lopulta muodostaa tunnistettavan ja näkyvän osan Gumbostrandin läpi kulkevan tien varren maisemaa. Kyläasutuksen tiivistyminen ajoittuu 1800-luvun lopulle ja 1900-luvun alkuvuosiin, jolloin uusia mäkitupia ja torppia lohkottiin alueelle. Tosiaalta tähän vaiheeseen liittyvät eliitin rakennuttamat kesähuvilat Gumbostrandin edustalla.

Keskeisen maisemallisen ja historiallisen kiintopisteen muodostaa Gumbostrandin kansakoulu, jonka perustamisesta tehtiin päätös jo 1907 ja joka lopulta rakennettiin vuonna 1919.²⁹ Tuossa vaiheessa Gumbostrandin ja Västerskogin alueella mantereella oli vajaat kolmekymmentä torppaa tai mäkitupaa. Kylämaisemassa hallitsevin kerrostuma ovat jälleenrakennuskauden ja 1900-luvun jälkipuoliskon rakennukset. Oy Hartwall Ab:n vuonna 1942 alkanut teollinen toiminta ja säilynyt rakennuskanta kuuluu tähän vaiheeseen.

Gumbostrandin 1800-luvun lopulla muotoutunut kylätie on säilyttänyt linjauksensa ja mittakaavansa. Aspnäsin torpan pohjoispuoliselta peltoaukealta alkava osuus aina Bergvikiin asti itään

on tarkastelualueen maisemallisesti merkittävimpiä tiemaisemia.

Gumbostrandin rakennusperintö, Gumbontien linjaus ja Gumbostrandin rakennusperintö ovat alueen merkittävän yhtenäinen historiallinen ja maisemallinen aluekokonaisuus.

²⁹ Veckobladet 3.4.1907.

Västerskogin aikatasot

maanviljelysmaisema ja kohteet -1939 jälleenrakennuskausi myöhemmät

Västerskogin kyläkeskittymä

Västerskogin kyläkeskittymän varhaimman vaiheen muodostavat Östra Lindnäsän ja Bergkullan 1800-luvun torpat, joiden rakennuskanta on osin säilynyt. 1800-luvulta ovat peräisin myös Västerskogin alueen länsiosan ensimmäiset torpat. Alueelle ei juuri syntynyt uusia torppia, mäkitupia tai uudistiloja ennen toista maailmansotaa. Tilakeskukset keskittyivät niittyaukean pohjoispuolisille rinteille, missä sijaitsivat myös pellot. Alueen keskellä sijaitsevat niittymaot raivattiin pelloiksi 1900-luvun alussa.

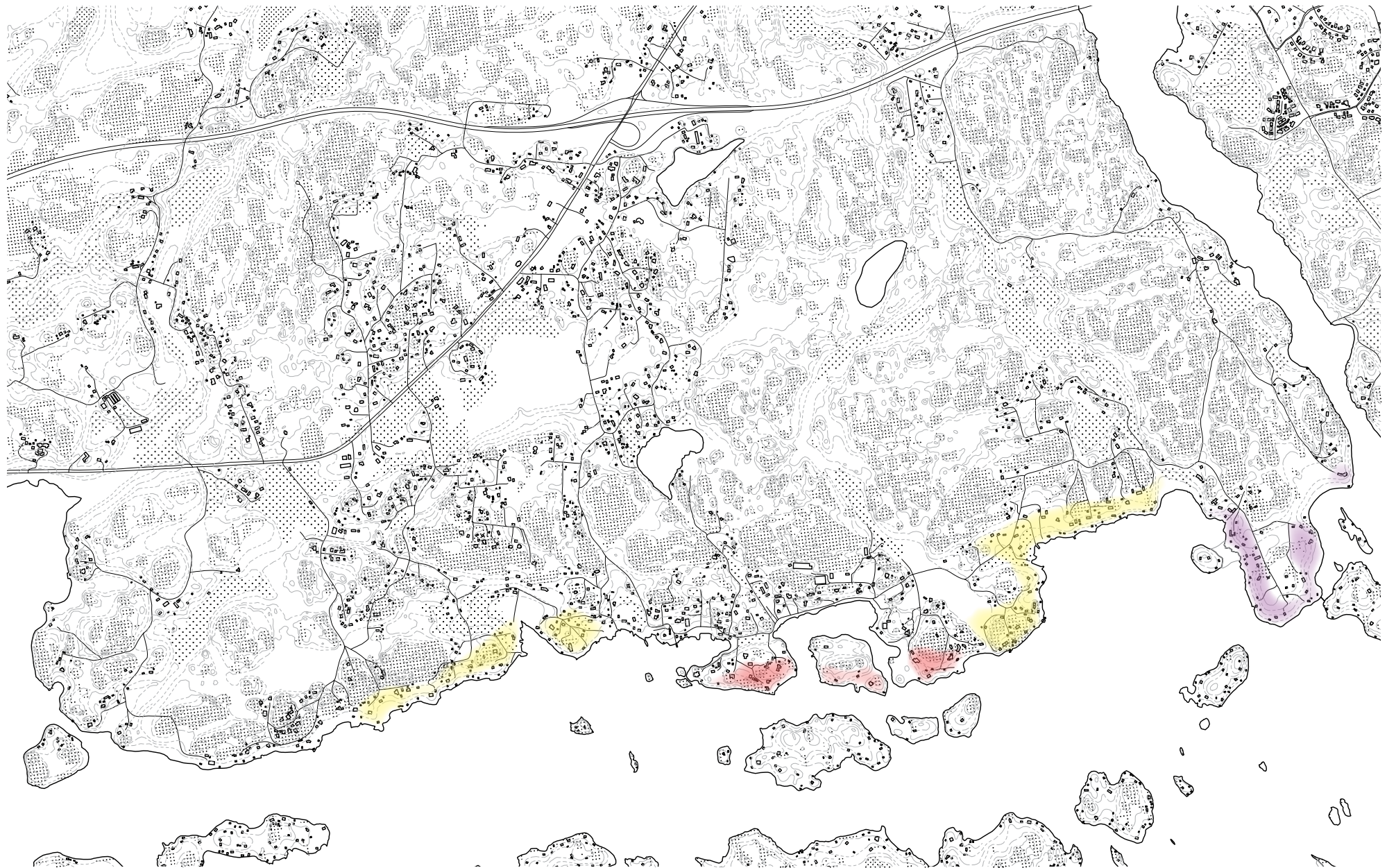
Västerskogin nykyinen kyläkeskittymä muotoutui jälleenrakennuskauden aikana. Alueen rakennuskannassa näkyvät yhä Mörtrträsketin ympärille rakennetut julkiset toiminnot, Päivölän lastenkoti ja Ahtilan toipilassairaala 1940–1950-luvulta sekä pelastusarmeijan nuorisokeskus 1960-luvulta. Kyläkeskittymän palvelut, päiväkotit ja osuuskauppa, rakennettiin myös 1960-luvulla.

Västerskogin kyläkeskittymä ei Gumbostrandin tapaan muodosta maisemallisesti helposti luettavaa kokonaisuutta. Maisema ja rakennuskanta käsittävät kuitenkin kerrostumia 1800-luvun puolivälistä 2000-luvulle, ja Västerskogissa hahmottuvat kaikki alueen kehitysvaiheet varhaisesta viljelysmaisemasta kehitykseen pääkaupunkiseudun vaikutusalueeksi.

Västerskogin kyläkeskittymän ajallisesti kerrostunutta rakennuskantaa.

Vapaa-ajan asutuksen aikatasot.

vanhin huvila-asutus 1800- ja 1900-l. taite sekoittunutta * 1960-luvun kesämökkejä

*sekä vapaa-ajan asutusta, että ympärivuotista asutusta rinnakkain

Vapaa-ajan asutus

Gumbostrandin alueella on poikkeuksellisen pitkä ja monipuolinen jatkumo Suomen vapaa-ajan asutuksen historiaa. 1900-luvun alun huviloita on tarkastelualueella ainoastaan Gumbostrandin kylän eteläpuolella, ja pääosa niistä sijaitsee saaristossa. Kesäasutuksen varhainen keskiluokkaistuminen on selkeästi nähtävissä Sipoon saaristossa. Vaatimattomampia huvilatontteja lohkottiin runsaasti Gumbostrandin eteläpuolisiin saariin jo ennen toista maailmansotaa.

Pääosa tarkastelualueen vapaa-ajan asunnoista on toisen maailmansodan jälkeiseltä ajalta. Alueella on jonkin verran jo alkuaan vapaa-ajan asunnoiksi tehtyjä rakennuksia. Suurelta osin vapaa-ajan asunnot ovat entisiä ympärivuotiseen käyttöön tarkoitettuja rakennuksia, osin 1900-luvun alusta.

Tarkastelualueen vapaa-ajan asutuksen kerrostumia.

Julkiset rakennukset

Kaupunkiseutu

Helsingin kaupunkiseudun vaikutus näkyy Sipoon rannikolla useassa eri vaiheessa. Helsingin läheisyys on vaikuttanut Sipoon saariston maankäyttöön jo 1700-luvulla, mistä kertoo varhaisimmillaan Fagerön saaren manufaktuuri-suunnitelma vuodelta 1723. Helsingin pääkaupunkiasema ja kaupungin kasvu näkyivät 1800-luvun lopulta alkaen ennen kaikkea Sipoon saaristossa ja Gumbostrandissa kesähuvila-asutuksena.

Kaupunkiseudun vaikutusalueesta voidaan Västerskogin ja Gumbostrandin alueella puhua 1980-luvulta alkaen. Viime vuosikymmenien kehityksessä tämä näkyy kyläkeskusten tiivistymisenä, ympärivuotisen asutuksen lisääntymisenä ja vapaa-ajan rakennuskannan voimakkaana uusiutumisena sekä jälleenrakennuskauden rakennuskannan nopeana häviämisenä.

Gumbostrandin ja Västerskogin välillä on 1960-luvulta alkaen sijainnut tanssilava, jonka nykyinen rakennus on peräisin 1980-luvulta.

Rakennusperinnön ja maiseman arvot

4. Rakennus- perinnön ja maiseman arvot

Alueen rakennusperintökohteet ja inventoinnin täydennys

Tarkastelualueen rakennusperinnön vanhimmat kerrostumat ovat peräisin 1800-luvun jälkipuoliskolta. Tuon ajan kohteet liittyvät kaikki Västerskogin ja Gumbostrandin torppa- ja mäkitupa-asutuksen syntyyn. Jonkin verran rakennuskantaa on 1900-luvun alusta toista maailmansotaa edeltävältä ajalta, ja merkittävä osa rakennuksista on sodan jälkeisiltä vuosikymmeniltä.

Alueen aiemmissa rakennusinventoinneissa arvoitettujen kohteiden pääpaino on ollut Gumbostrandin ympäristössä. Nyt toteutetussa inventoinnin täydennyksessä löytyi yksi uusi 1800-luvun kohde, ja mukaan otettiin joitakin 1900-luvun alkupuoliskon ja kolmattakymmentä toisen maailmansodan jälkeistä kohdetta. Tarkastelualueen maankäytön ja asutuksen historiasta johtuen julkisia kiinteistöjä ja rakennuksia on vähän, ja suurin osa uusista inventointikohteista on yksityisiä asuinrakennuksia.

Yksittäisten rakennusten lisäksi inventoinnissa määriteltiin tarkastelualueelta tunnistettavat rakennetun ympäristön aluekokonaisuudet. Aluekokonaisuuksien tarkoituksena on sekä

taustoittaa yksittäisiin kohteisiin liittyviä arvoja että hahmottaa rakennetusta ympäristöstä laajempia yhtenäisempiä ja rikkonaisempia kokonaisuuksia. Niiden luonne ja ominaispiirteet toimivat pohjana alueen muutospotentialin ja haavoittuvuuden arvioinnille.

Rakennusperinnön arvotuksen periaatteet

Rakennusperinnön arvotukseen on käytetty johdannossa kuvattua kolmportaista luokitusta (oheinen taulukko). Arvotuksen perusteena on käytetty historiallisia, rakennushistoriallisia, arkkitehtonisia, ympäristöllisiä, esteettisiä ja yhteisöllisiä arvoja.

	A (valtakunnallisesti merkittävä)	B (maakunnallisesti merkittävä)	C (paikallisesti merkittävä)
Historialliset arvot H	Kohteeseen sisältyy erityisen merkittäviä yhteiskunta-, henkilö- tai muita historiallisia arvoja tai kaikkia näitä yhdessä.	Kohde käsittää yhteiskunta-, henkilö- tai muita historiallisia arvoja tai kaikkia näitä yhdessä. Kohteella on erityistä paikallishistoriallista arvoa.	Kohteella on paikallishistoriallista merkitystä tai vähäistä laajempaa merkitystä yhteiskunta-, henkilö- tai muiden historiallisten arvojen osalta.
Rakennushistorialliset arvot R	Kohteen rakennushistorialla on poikkeuksellinen lähdearvo ja/tai kertovuus, joka voi liittyä esimerkiksi ainutlaatuisuuteen, ikään, tyypillisyyteen ja/ tai käyttötarkoituksiin liittyviin tekijöihin.	Kohteen rakennushistorialla on lähdearvoa ja/tai kertovuutta, joka voi liittyä esimerkiksi ainutlaatuisuuteen, ikään, tyypillisyyteen ja/tai käyttötarkoituksiin liittyviin tekijöihin. Jokin edellä kuvatuista ominaisuuksista on yksin merkittävä, vaikka muut arvot puuttuisivat.	Kohde sisältää rakennushistoriallisesti kiinnostavia piirteitä, joilla on lähinnä paikallista arvoa.
Arkkitehtoniset arvot A	Arkkitehtuuriltaan erityisen omaleimainen, korkeatasoinen tai arkkitehtuurihistoriallisesti merkittävä kohde. Kyseessä voi myös olla suunnittelijaan tai muun rakennusprosessiin liittyvä henkilöhistoriallinen arvo.	Arkkitehtuuriltaan omaleimainen, korkeatasoinen tai arkkitehtuurihistoriallisesti tärkeä kohde, jolla on etenkin paikallista arvoa.	Kohde, jolla on arkkitehtonisia arvoja paikallisella tasolla.
Maisemalliset ja ympäristölliset arvot M	Kohde on poikkeuksellisen merkittävä avaintekijä ympäristössään, maisemallisesti erityisen keskeinen tai tuottaa arvokkaan ympäristökokonaisuuden.	Kohde on olennainen osa ympäristöään, maisemallisesti tärkeä tai osa arvokasta ympäristökokonaisuutta.	Kohteella on merkitystä osana ympäristökokonaisuutta ja/tai maisemaa.
Esteettiset arvot E	Esteettisesti poikkeuksellisen laadukas, harmoninen tai muulla tavoin huomattava kohde.	Esteettisesti laadukas, harmoninen tai muulla tavoin tärkeä kohde.	Kohde sisältää etenkin lähiympäristön kannalta tai paikallisesti olennaisia esteettisiä arvoja.
Yhteisölliset arvot Y	Paikallisyhteisölle tai laajemmalle yhteisölle erittäin keskeinen rakennus, johon kiteytyy merkittäviä kollektiivisia arvoja.	Kohde on paikalliselle yhteisölle tärkeä, ja siihen kiteytyy kollektiivisia arvoja.	Kohteella on merkitystä paikalliselle yhteisölle.

Rakennetun ympäristön aluekokonaisuudet

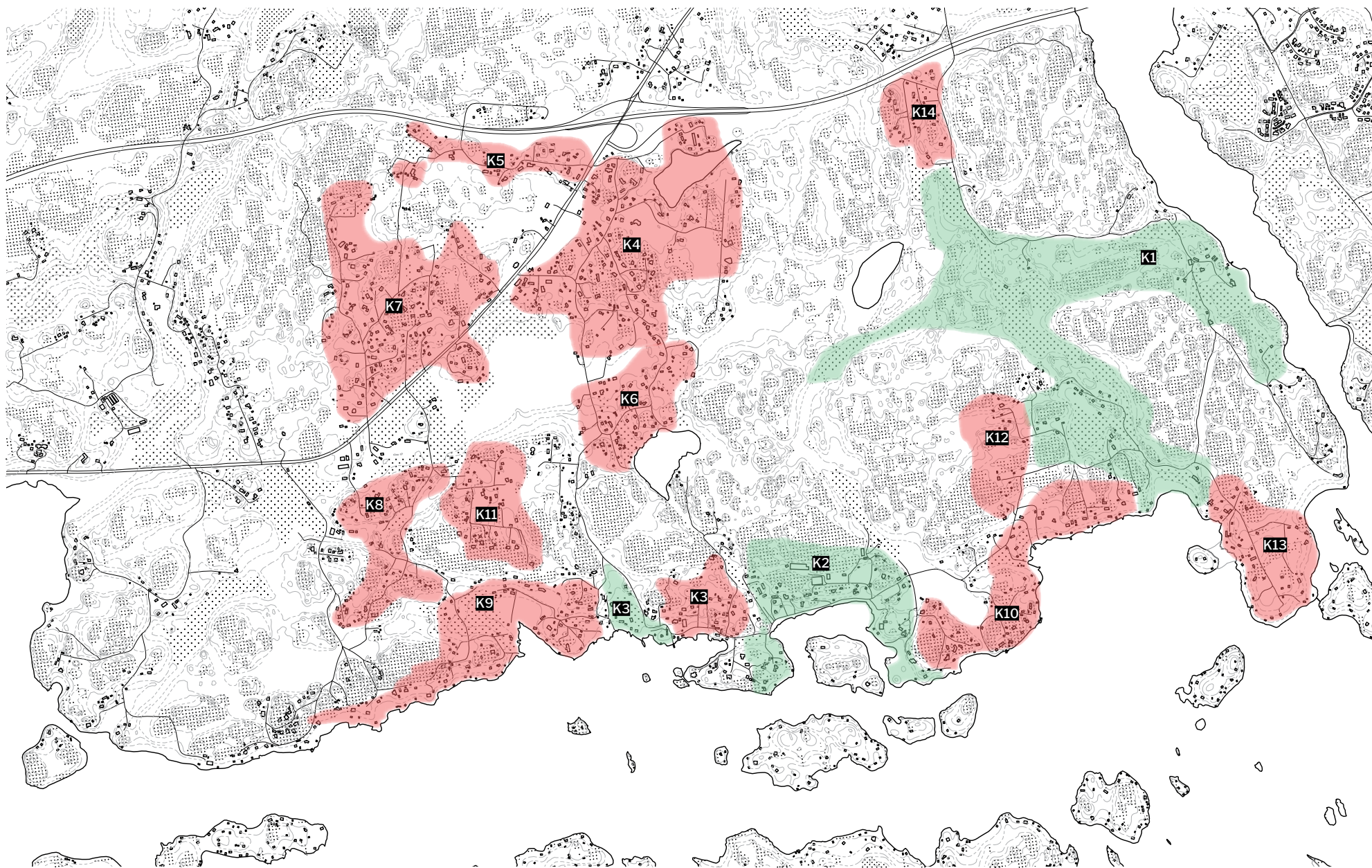
Rakennettu ympäristö muodostaa osin selkeästi rajautuvia aluekokonaisuuksia, joita määrittävät sekä niiden historiallinen tausta että nykyinen maisemallinen ja tilallinen luonne. Vanhimmat rakennetun ympäristön kerrostumat ovat uusiutuneet, mutta niiden maisemallinen luonne on säilynyt osin samankaltaisena.

Nu- mero	Nimi	Kuvaus	Keskeiset arvot
K1	Hitän kartanomaisema	Jylhässä maisemassa sijaitseva kartano. Kartanokeskus merenrannalla, kapeat, pitkät peltolaaksot jyrkkärinteisten kallioiden välissä. Monipuolinen kasvillisuus, sekä luonnonkasvillisuutta että kulttuurisidonnaisia lajeja. Kauniita merinäkymiä Sipoonlahdelle. Maisema, jossa voimakkaat kontrastit, erittäin karut, korkeat kalliot ja rehevät juonteet, jossa lehtomaisuutta. Kartanokeskuksessa rannan lähellä vanhaa, kaunista jalopuustoa. Rippeitä hedelmätarhasta on säilynyt etelärinteellä tulotien varrella. Arvokkaita jaloja lehtipuita, säilyneet vanhan, tulipalossa tuhoutuneen entisen päärakennuksen puutarhasta. Vaihtelevat tienäkymät pitkien peltolaaksojen vieressä kulkevan, osaksi voimakkaasti kiemurtelevan, osaksi suoran tien varrelta. Kartanon hyötyrakennukset tien vieressä rajaavat näkymiä ja muodostavat mielenkiintoisia maisematiloja. Kartanon eteläpuolella, entisen torpan vieressä on runsaasti suuria jalopuita ja vanhoja puutarhakasveja, vanha pelto osaksi uuden asuintalon pihapiirin suurena nurmikkona.	H, R, M, E, Y
K2	Hartwallin alue Ängsviken	Kommandiittiyhtiö K.Hartwallin toimintaan liittyviä rakennuksia sekä yksityistaloja. Rantatie, hopeapajut, rantamaisema.	H, A, M, E, Y
K3	Gumbostrand (aluetta laajennettu tässä inventoinnissa)	Gumbostrand. Paikalla ollut torppia 1860-luvulta lähtien. Nykyisessä rakennuskannassa jäljellä kaikkia kerrostumia 1800-luvulta 2000-luvulle, tärkeänä osana 1940-luvulta periytyvä Hartwallin teollisuusalue. Gumbostrandin kylätien varteen muotoutunut nauhamainen kokonaisuus on kyläkuvallisesti ja maisemallisesti rikas ja vaihteleva. Gumbostrandin ranta ja peltoaukea, jonka reunoihin sijoittuvat mm. Gumbostrandin koulu, Fransmanin vanha kaupparakennus ja ranta laituneen. Rannikon kulttuurialue.	H, R, M, Y

Aiemman inventoinnin aluekokonaisuudet

Nu- mero	Nimi	Kuvaus	Keskeiset arvot
K4	Västerskogin kyläkeskittymä	Rakentunut alun perin muutaman 1900-luvun alun uudistilan ympärille. Nykyisen rakennuskannan vanhimmat kerrostumat 1900-luvun alusta. Näkyvin kerrostuma on 1960-luvulta alkava kehitys. Rakennettu maisema on ajallisesti kerroksellinen ja siitä on luettavissa koko suomalaisen pientalorakentamisen kirjo 1940-luvulta 2010-luvulle. Maisemallisesti keskeisiä rakennuksia Päivölän lastenkoti eli Shangrila 1940-luvulta, Ahtilan toipilassairaalan päärakennus 1940-luvulta sekä entinen pelastusarmeijan nuorisokeskus 1960-luvulta.	R, M, Y
K5	Västerskogin pohjoisosa	Björckbackan tilan ympärille syntynyt alue, jonka vanhimmat säilyneet rakennukset ovat 1900-luvun alusta. Nykyinen rakennuskanta pääosin sekoitus sodanjälkeisiä, suurelta osin voimakkaasti remontoituja puutaloja. Joukossa kaksi 1960- ja 1970-luvun taitteen rivitaloa sekä uudempia omakotitaloja. Kaunis tielinjaus, maisemakuva ajallisesti pirstaleinen.	M
K6	Västerskogin itäosa	Vanhimmat kerrostumat 1800-luvun lopun torpat Östra Lindnäs ja Bergkulla, joista kummankin pihapiirissä on säilynyt 1800-luvun rakennuskantaa. Pääosa alueen rakennuskannasta on jälleenrakennuskauden aikaista, ja joukossa myös 1960- ja 1970-lukujen omakotitaloja. Tällä hetkellä käynnissä on nopea muutos, kun 1900-luvun jälkipuoliskon pientaloja peruskorjataan ja puretaan uusien omakotitalojen tieltä.	H, R, M, E
K7	Västerskogin länsiosa	Österbackan, Vesterbackan, Vesterdalin ja Väsrtärängin 1800-luvulla perustettujen torppien ympärille syntynyt kyläkeskittymä, jonka rakennuskanta on paria poikkeusta lukuun ottamatta toisen maailmansodan jälkeiseltä ajalta. Paljon jälleenrakennuskauden pientaloja.	R, M
K8	Stuvunäsintie	Joukossa joitain 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun rakennuksia, pääosin sodanjälkeisiä omakotitaloja ja osin kesäasuntoja.	M
K9	Stuvunäs ja Vermlax	Paikalla neljä torppaa jo 1870-luvulla. Sittenmin pääosin 1900-luvun alusta lähtien muotoutunut vapaa-ajan asuntojen alue. Muutamia noin satavuotiaita rakennuksia, pääosa rakennuskannasta uudempaa.	H, R, M, E
K10	Eiro	Huvila- ja vapaa-ajan asutusta 1800-luvun aivan lopulta alkaen, 1900-luvun jälkipuoliskon omakotitaloja.	H, R, A, M
K11	Kakarängsberget	Kallioselänteelle rakennettu jälleenrakennuskauden asuinalue, joka on sittenmin uudistunut miltei täysin. Hallitsevana aivan viime vuosien rakennuskanta.	M
K12		1960-luvulta alkaen lohkottu reilun kymmenen tontin alue, suuri osa vapaa-ajan asuntoja. Alue säilyttänyt tyypillisen jälleenrakennuskauden ilmeen, joskin rakennuskanta on osin uudistunut.	M
K13	Vainudden	1960-luvun kesämökkialue, jonka ranta on viimeisen parin vuosikymmenen aikana kauttaaltaan rakennettu uudisrakennuksin (ympärivuotisia asuntoja).	H, M
K14	Skräddarbyn eteläosa	Jälleenrakennuskauden pientaloalue 1960-luvulta. Rakennuskanta osin tältä ajalta, pääosin uudempaa. Alueella ollut peltoa ja Massbyn kylän torppa 1700-luvulla.	H, M

Uudet aluekokonaisuudet

Aluekokonaisuudet kartalla

Rakennetun ympäristön inventointikohteet

	Nimi	Kuvaus	Arvaluokka ja perusteet
1	Villa Gumbo	Villa Gumbo, alun perin Villa Hartwall on Bo Gripenbergin Frosterus&Gripenberg toimistosta suunnittelema, vuonna 1919 rakennettu. Huvilan rakennutti insinööri Erik Hartwall. Eteläisen Sipoon kulttuurihistoriallisia kohteita 306. Rakennus on ”tanskalaistyyppinen”, U-pohjainen hirsirakennus, vuoraamaton ja ruskeaksi tervattu. Se on rakennettu lähiseudun puutavarasta, rakentajia olivat paikalliset kirvesmiehet Lindroos ja Martin. Rakennuksessa on jyrkkä aumakatto, joka aluksi oli punaiseksi maalattu pärekatto, mutta vaihdettiin 1964 huopakatteeksi. Sisältä rakennuksen katto ja lattia olivat käsittelemätöntä puuta. Salissa puukasettikatto. Lasimaalaus ikkunassa. Maalaamattomat peiliovet. Huoneita on alakerrassa 3h, galleria, keittiö, myöhemmin lasitettu veranta ja yläkerrassa viisi huonetta. Talo jaettiin kahdeksi asunnoksi 1964. Jaon yhteydessä rakennettiin toinen keittiö ja kaksi uutta kylpyhuonetta. Puuliesi uusittiin ja veranta lasitettiin. Myös 1990-luvulla suuria korjaustöitä: katto uusittiin, samoin lämpöeristys ja lattia. Galleria-osaan laitettiin tiililattia. Paikalla rannassa sijaitti aikoinaan Öhmannin torppa (Gumbo) ja navetta, jotka purettiin kun huvila oli valmis. Huvilan pihapiiriin kuuluu päärakennuksen lisäksi talousrakennus, joka vaurioitui palossa, sisältää pesutuvan, saunan ja kanalan. Kaksi aittaa jäljellä, puuliiteri-autotalli, ”koirankoppi” muutettu kudontahuoneeksi, sauna vuodelta 1947. Puutarha, jossa kaksi kasvihuonetta, lähde jolta näkymä talon lasiovien läpi merelle. Aiempi keittiöpuutarha samoin kuin Öhmannin torpan perunamaa ja niitty ruohokenttänä.	B arvot H, R, A, M, E, Y
2	Aspnäs	Aspnäsin tila. Paikalla sijaitti 1873 torppa. Fransmanin kauppa toimi 1800-luvun lopusta vuoteen 1962 saakka pitkänomaisen rakennuksen yhdessä huoneessa. Eteläisen Sipoon kulttuurihistoriallisia kohteita 278. Aspnäsin tila oli alun perin Söderkullan kartanolta vuokrattu ja lunastettu 1923 omaksi.	B arvot H, M, E, Y
3	Rospiggen	Villa Rosvikin rakennutti ja suunnitteli Sähköyhtiö Strömbergin perustaja, insinööri Gottfried Strömberg n. 1918. Eteläisen Sipoon kulttuurihistoriallisia kohteita 305. Lisäksi pienempi huvila n. 1930-luvulta sekä kaksi pienempää loma-asuntoa. Aitta, venevaja ja leikkimökki, uimahuonetta ei ole enää.	C arvot H, M, Y
4	Villa Strandby	Vuonna 1899 rakennetun huvilan on suunnitellut ja rakennuttanut Erik Ascholin. Huvila on kaksikerroksinen, hirsirunkoinen ja puuvuorattu. Eirossa sijaitseva huvila on erotettu Hitån kartanon maista. Huvila on rakennettu Hitån alueelta kaadetusta puutavarasta. Se on kaksikerroksinen, satulakattoinen ja siinä on avoveranta. Huvila on valkoiseksi maalattu ja siinä on punainen katto. Huvilaan kuuluu uudempi sauna sekä liiteri. Mankeli sijaitsee verannan alla. Lähiympäristö on luonnontilaista rantametsää, aiemmin myös keittiöpuutarha.	B arvot H, M, E, Y

Aiemman inventoinnin kohteet (jatkuu viereisellä sivulla)

5	Villa Eryx	Arkkitehti Veikko Malmion suunnittelema tiilirakenteinen loma-asuntovuodelta 1956. Hyvä esimerkki 1950-luvun yksityistalosuunnittelusta.	C arvot M, A, E, Y
6	Rönnäs	”Kanala”, rakennuttu 1929, jonne kommandiittiyhtiö K. Hartwall muutti 1942 tehtaan ns. portinmökistä alhaalla Vainuddin tiellä. Lisäksi 1927 rakennettu Villa Hartwall, myös entinen kanala. Eteläisen Sipoon kulttuurihistoriallisia	C arvot H, R, M, Y
7	Björkberga	Gumbostrandin koulun viereisessä rinteessä Björkbergan torppa, RHR:n mukaan 1915 rakennettu.	C arvot H, M, Y
8	Gumbo skolan	Koulurakennus vuodelta 1919. Eteläisen Sipoon kulttuurihistoriallisia kohteita 275. Koulurakennus, vieressä oleva uudehko aitta sekä naapurissa oleva vanha Björkbergan torppa muodostavat lähiympäristöltään ehjän kokonaisuuden.	B arvot H, R, M, E, Y
9	Hitån kartano	Sipoonlahden rannalla maisemallisesti kauniissa paikassa sijaitseva kartano lähiympäristöineen. Kartanoon kuuluvia ulkorakennuksia sekä uusi päärakennus 1970-luvulta. Alueella oli asutusta pronssikaudella. Satama oli keskiajalla vilkas kauppapaikka. Kartano muodostettiin rälssitilaksi 1591. Kaksi asuinrakennusta ja navetta 1910-luvulta. Vanha päärakennus tuhoutunut 1976. Kartanon nykyinen päärakennus suhteikasta modernistista arkkitehtuuria, jossa näkyvät tanskalaiset tyyli-ihanteet, portaittain ruohokentäsätä nouseva rakennus.	B arvot H, R, A, M, E, Y

Numero	Nimi	Kuvaus	Arvoluokka ja perusteet
10	Björkbacka	Björkbackan tilan päärakennus 1900-luvun alkupuoliskolta, säilynyt ikkunoita myöten julkisivuiltaan alkuperäisessä asussa. Tärkeä osa tiemaisemaa.	C arvot M, R
11	Ahtilan toipilassairaala	1940-luvun lopun kaksikerroksinen kivinen asuinrakennus. Maisemallisesti tärkeä osa Mörttråsketin maisemaa. Toiminut Ahtilan toipilassairaalan päärakennuksena vuodesta 1956 vuoteen 2015, jolloin sairaalan toiminta loppui.	C arvot M
12	Pelastusarmeijan nuorisokeskus	Pelastusarmeijan nuorisokeskus 1960-luvulta. Varsin alkuperäisessä asussa julkisivujen osalta säilynyt, maisemallisesti tärkeä ja arkkitehtonisesti tasapainoinen kokonaisuus. Päärakennus rakennettu vuonna 1964. Asuin- ja saunarakennus vuodelta 1969.	C arvot H, A, M
13	Shangrila	Entinen Päivölän lastenkoti. Kaksikerroksinen kivirakennus 1940-luvun lopulta, peruskorjattu vastikään. Maisemallisesti hallitseva osa Västerskogin kylämaisemaa. Lastenkodin toiminnan loputtua vuonna 2013 rakennus on muutettu yksityisasunnoksi. Kiinteistön omaperäinen nimi Shangrila on peräisin James Hiltonin romaanista Sininen kuu (1933), ja nimi tarkoittaa kuvitteellista, harmo-nista ja eteeristä laaksoa.	C arvot M
14	Arkkitehtikillan maja	Kimmo Lylykankaan suunnittelema Arkkitehtikillan maja.	B arvot A, M, E, Y
15	Osuuskauppa	1960-luvun lopun liikerakennus, entinen Västerskogin kyläkauppa.	C arvot H, M
16	Skogsbacka	Vuosina 1925-1926 rakennettu Skogsbackan uudistilan päärakennus, kunnos-tettu pääosin perinteisin menetelmin 2000-2001.	C arvot H, R, M, E
17	Östra Lindnäs	1800-luvun puolivälissä rakennettu torpan tai mäkituvan päärakennus, yleiskaa-va-alueen todennäköisesti vanhin rakennus, maisemallisesti tärkeä ja Gumbon-tien näkymälinjan keskipiste, valitettavan huonossa kunnossa.	C arvot H, R, M

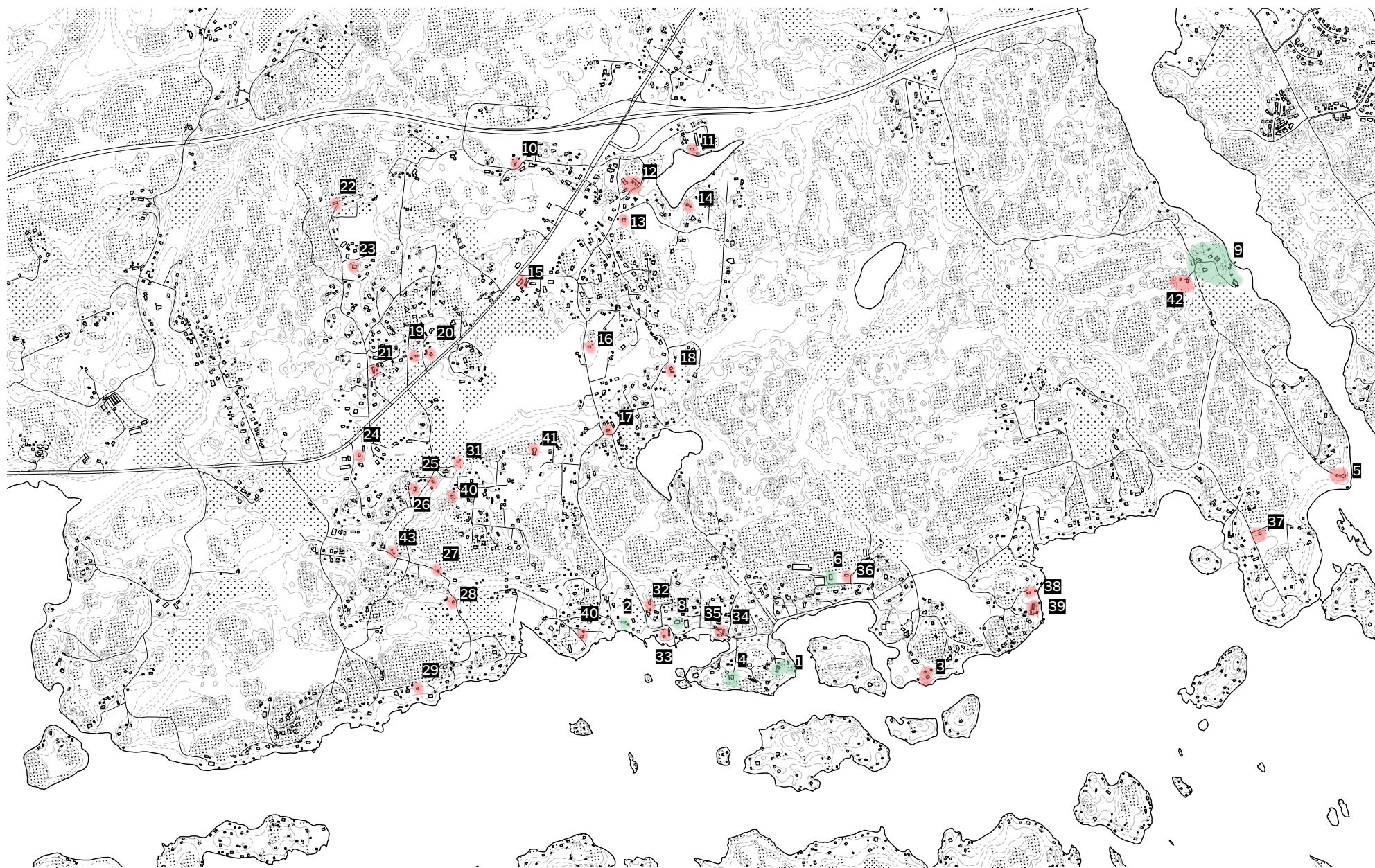
Uudet inventointikohteet (jatkuu viereisellä sivulla)

18	Bergkulla	Bergkullan torppa 1800-luvulta, vanhaa rakennuskantaa jäljellä hirsinen pää-rakennus (ikä ei tiedossa, omistajan mukaan laudat poistettu ja tilalle vaihdettu rakennuslevy) sekä typologian perusteella 1800-luvun keskivaiheilta säilyneet aitta sekä hirsirakenteisen navetan ja lautarakenteisen ladon käsittävä sivurakennus.	C arvot H, R, M
19		Alkuperäisen asunsa säilyttänyt jälleenrakennuskauden pientalo vuodelta 1953. Yhdessä tien toisella puolella olevan naapuritontin päärakennuksen kanssa maisemallisesti keskeinen kiintopiste peltoaukean pohjoisreunalla.	C arvot M
20		Jälleenrakennuskauden pientalo, alkuperäisessä asussaan.	C arvot R, M
21	Vesterbacka	Vesterbackan 1860-luvun torpan paikka. Torpan pihapiiristä säilynyt osin hirsirakenteinen ulkorakennusten rivi, muu rakennuskanta sodanjälkeistä.	C arvot R
22		Maisemallisesti keskeinen tilan päärakennus, seinissä sodanjälkeiseltä vaikuttava ulkovuoraus, mahdollisesti hirsirakenne, joka voi olla vanhempikin.	C arvot M
23		1960-luvun puolivälin omakotitalo, tiilirakenteinen, ulkoa varsin alkuperäisessä asussaan.	C arvot A, E
24		Puinen asuinrakennus 1900-luvun alkupuoliskolta, pyöreä ullakon päätyikkuna ja frontoni rakentamisajankohdan tunnusmerkkejä.	C arvot R, M
25		Tiemaisemassa tärkeä 1900-luvun alupuoliskon uudistilan asuinrakennus.	C arvot M
26		Ulkoarkkitehtuuriltaan alkuperäisessä asussaan säilynyt 1950-luvun lopun vapaa-ajan asunto. Rakennuslupapiirustukset vuodelta 1958.	C arvot R

27		Tien varressa sijaitseva maisemallisesti keskeinen 1900-luvun alun hirsi- ja lautarakenteinen ulkorakennus	C arvot M
28	Värmlax	Maisemallisesti tärkeä, ikkunoita myöten alkuperäisessä asussaan säilynyt aivan 1900-luvun alun asuinrakennus.	C arvot R, M
29		1900-luvun alussa rakennettu mansardikattoinen asuinrakennus.	C arvot M
30		Päädyistä aumattu mansardikattoinen pienehkö asuinrakennus, rakennettu luultavasti 1930-luvulla, maisemallisesti tärkeä.	C arvot M
31	Fransbacka	Jälleenrakennuskauden tilakeskus maisemallisesti keskeisellä paikalla pellon reunassa.	C arvot M
32		1930-luvun kesäasunto, omaleimainen rakennus, ikkunaluukut, tärkeä osa Gumbostrandin kylätien maisemaa.	C arvot A, M
33		1900-luvun alun mansardikattoinen asuinrakennus. Korkealla kallion laella, näkyvällä paikalla Gumbostrandin kylämaisemassa etenkin mereltä katsottuna.	C arvot H, M
34		Kaksi pitkää rakennusta, joissa autotalleja ja varastoja. Rakennusvuosi 1939. Rakennukset ovat alkuaan olleet saariston huvilanomaistajille vuokrattuja autotalleja ja varastoja. Rakennukset ovat tärkeä osa Gumbostrandin ja saariston huvila-asutuksen historiaa. Tallien rajaama aukiotila on tärkeä osa Gumbontien kylämaisemaa, ja sen mahdollisiin käyttötarkoituksiin liittyy merkittäviä kehitysmahdollisuuksia toiminnallisella tasolla.	C arvot H, R, M, Y
35		1900-luvun alun puinen asuinrakennus, tärkeä osa Gumbostrandin kylätien maisemaa.	C arvot R, M, E

Uudet inventointikohteet (jatkuu viereisellä sivulla)

36	Villa Hartwall	Villa Hartwall vuodelta 1927, muutettu asuintaloksi 1940-luvulla. Kuuluu Hartwallin tehdasalueen ympäristökokonaisuuteen.	C arvot H, R, M, Y
37		Vuosien 1963 ja 1967 välillä rakennettu kesäasunto, säilynyt alkuperäisessä asussaan, tärkeä osa tiemaisemaa ja Vainuddenin viimeinen jäännös niemen alkuperäisen kesäasutuksen luonteesta.	C arvot R, M, E
38		1900-luvun alun asuinrakennus ja pihapiiri	C arvot M, E
39		Maisemallisesti tärkeä modernistinen omakotitalo vuodelta 1970.	C arvot A, M
40		1900-luvun alun asuinrakennus ja piharakennus.	C arvot M
41	Hedås	Tanssilavarakennus vuodelta 1982, paikalla ollut tanssilava 1960-luvulta alkaen.	C arvot H, Y
42		Alkuperäisessä asussa säilynyt 1940-luvun lopun omakotitalo Hitån kartanon peltoihin rajautuvalla länsirinteellä.	C arvot R, M, E
43		1900-luvun alun mansardikattoinen asuinrakennus, säilynyt alkuperäisessä asussaan.	C

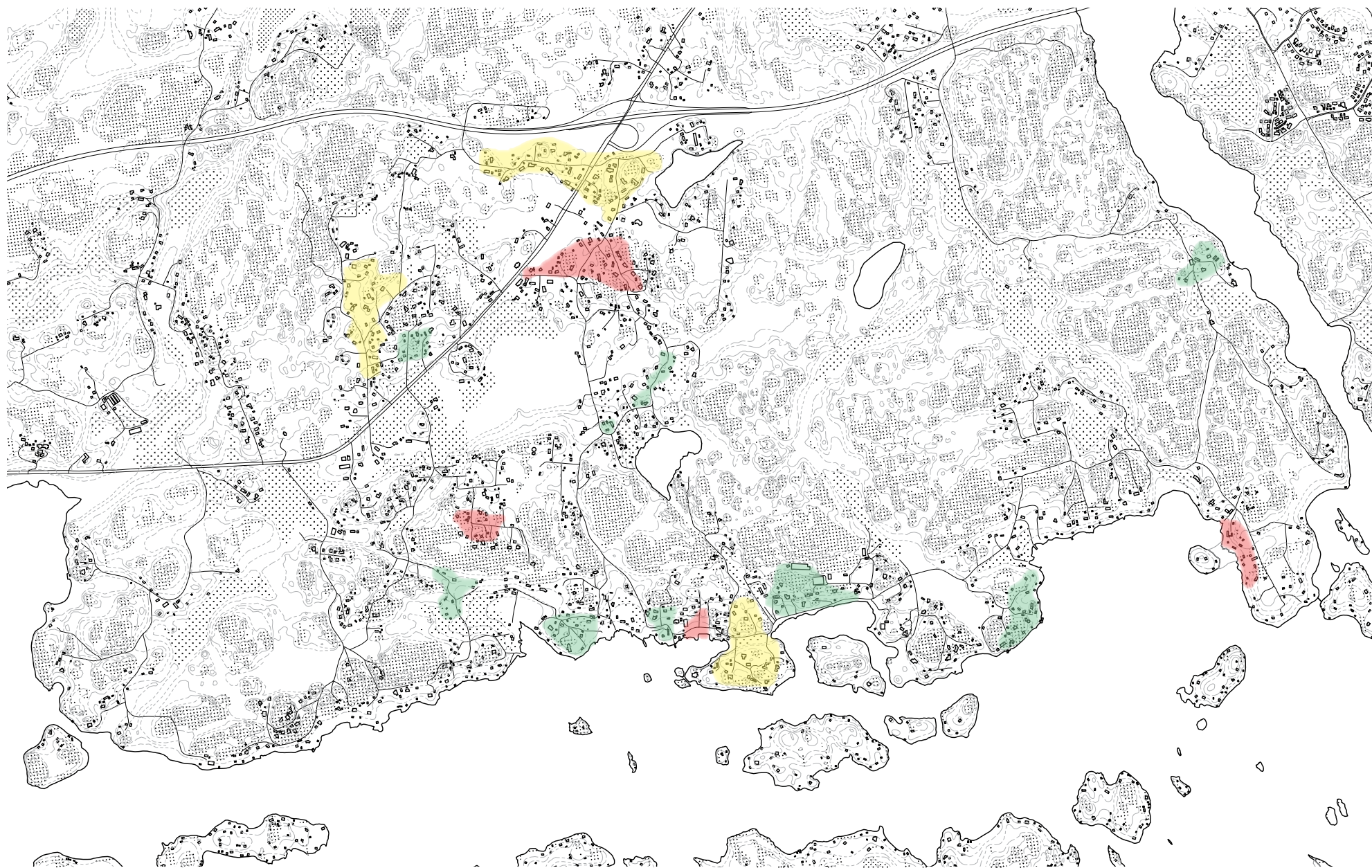

Inventointikohteet kartalla

aiemman inventoinnin kohteet uudet inventointikohteet

Tarkastelualan koko rakennuskannan ikä lämpökarttana sinisestä (vanha) violettiin (uusi).

Alueiden integriteetti, kerrostuneisuus ja pirstaleisuus.

eheät kerrostuneet pirstaleiset

Alueiden integriteetti ja pirstaleisuus

Alueiden luonnetta voidaan havainnollistaa ja luonnehtia kuvaamalla niiden integriteettiä ja pirstaleisuutta. Pirstaleisuudella tarkoitetaan tässä ajallista, tilallista, rakenteellista tai esteettistä (tai niiden yhdistelmän) rikkonaisuutta, ja integriteetillä taas eheyttä ja rikkumattomuutta.³⁰ Alue voi olla esteettisesti ja rakenteellisesti eheä, vaikka se olisi muotoutunut eri aikojen kehityskulujen tuloksena ja toisaalta pirstaleinen, vaikka se olisi rakentunut lyhyessä ajassa pohjautuen keskenään ristiriitaisiin ja riiteleviin ympäristön piirteisiin.

Miia Perkkiön restaurointiajattelun kontekstissa tutkima funktionaalisen integriteetin käsite³¹ on sovellettavissa myös historiallisia rakennettuja ympäristöjä koskevaan maankäyttöön. Funktionaalisella integriteetillä tarkoitetaan kohteen eheyden säilymistä käyttötarkoitusten muuttuessa. Aluekokonaisuuksien näkökulmasta tämä tarkoittaa keskeisten historiallista arvoa kantavien piirteiden tunnistamista ja säilyttämistä väistämättömien muutosten edessä. Määritellyt alueelliset piirteet muodostavat myös reunaehdot alueiden muutospotentiaalille. Integriteetti tarjoaa lisäksi työkalun määritellä eheyttävän täydennysrakentamisen periaatteita ja lähtökohtia, joilla olemassa olevaa ra-

kennuskantaa voidaan säilyttää uudistuvan ympäristön lomassa.

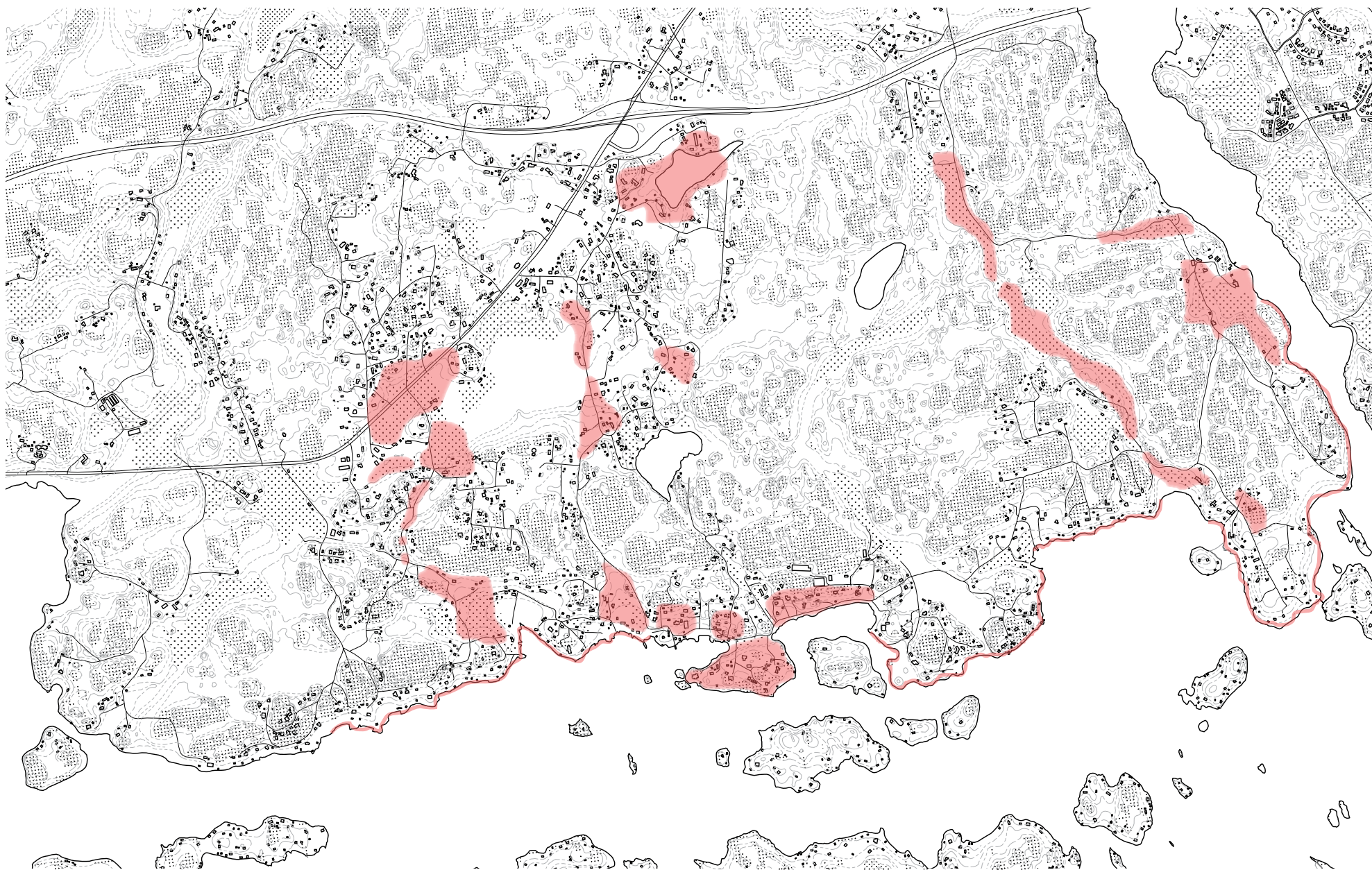
Ylh: Gumbostrandin rantamaisemaa. Alueen merkittävien häiriötekijä ovat pysäköintialueet ja aidattu rantamaisema.

Alh: Hitån kartanoa ympäröivä viljelysmaisema on säilynyt vuosisatoja rakenteeltaan samankaltaisena.

³⁰ Integriteetistä ks. esim. Jokilehto 1999, 298–299.

³¹ Perkkiö 2008.

Herkästi haavoittuvat maisema-alueet.

Maiseman häiriötekijät ja haavoittuvuus

Alueen maiseman merkittävimmät häiriötekijät liittyvät viime vuosien uuden rakentamisen rakennustyylin mittakaavaan yksityiseen uudisrakentamiseen sekä Gumbostrandin kylämaiseman keskusta- ja ranta-alueita hallitseviin aidattuihin pysäköintialueisiin ja laitureihin.

Huomattavin maiseman haavoittuvuuteen liittyvä uhkatekijä on ranta-alueiden ja niihin rajautuvien rinteiden laajamittainen uudisrakentaminen. Se uhkaa ja on 2000-luvun puolella osin raivannut nopeastikin tieltään 1800-luvun lopulta 1900-luvun puoliväliin ulottuvaa mittakaavaltaan vaatimatonta torppa-, uudistila- ja jälleenrakennuskauden rakennuskantaa.

Toinen merkittävä uhkatekijä on maiseman aikakerrosten käsitettävyyden katoaminen. Se liittyy etenkin historiallisten, pääosin 1800-luvulta periytyvien pelto- ja niittyalueiden rakentamiseen. Rannikolla sijaitsevista peltoaukeista tärkeimmät ovat Aspnäsiä ja Vermlaxia ympäröivät maisemat sekä Gumbostrandista itään olevat, mereen rajautuvat peltoaukeat, itäisimpänä 1700-luvulta periytyvä myllärinpelto. Västerskogin länsipuolinen, vanhaan Porvoontiehen rajautuva, 1900-luvun taitteessa pelloiksi raivattu niittymaisema on niin ikään historiallisesti tärkeä.

Kyläkeskittymien sisällä rakennetun ympäristön olennaisimmat haavoittu-

vuustekijät liittyvät jo aiemmin mainitun uudisrakentamisen massiivisen mittakaavan ohella hallitsemattomaan vanhan rakennuskannan purkamiseen. Gumbostrandissa haavoittuvuustekijä on myös ranta-alueiden mittakaavaltaan harkitsematon rakentaminen, joka osin jo nyt rikkoo kylämaiseman 1900-luvun alussa muodostunutta kyläkuvaa, etenkin merelle päin avautuvaa rakennusten hierarkiaa.

Gumbontien linjaus ja tiemaisema on vaihteleva, kerrostunut ja rikas. Se on erityisen haavoittuvainen raskaalle uudisrakentamiselle ja tieinfrastruktuurille.

Arvokkaat tielinjaukset ja näkymälinjat.

Väylät ja näkymälinjat

Tarkastelualueella on useita historiallisia tielinjauksia, joilla on maisemallista arvoa. Niistä merkittävin on Hitåsta Skräddarbyhyn johtava, mahdollisesti keskiajalta säilynyt tielinjaus, joka kulkee polveilevasti yli Norrskogenin kallioselänteen ja pitkin niittymaana olleen murroslaakson länsireunaa.

Västerskogista länteen on säilynyt pätkiä Skräddarbystä Stuvunäsiin johtavasta 1800-luvun lopun tielinjauksesta. Lisäksi aivan 1800-luvun lopulta oleva Gumbontien linjaus on säilynyt, ja etenkin Gumbostrandin alueella se on keskeinen osa kylämaiseman kokonaisuutta. 1800-luvun lopun tiestön erityisen herkkä osatekijä on rajautuminen tontteihin, peltoaukeiden reunamiin ja rakennettuun ympäristöön.

1800-luvulta periytyvien pelto- ja niittyaukeiden ylitse ulottuvien näkymälinjojen säilyttäminen on keskeistä etenkin Västerskogin ympäristössä.

Stuvunäsentien maisemassa tärkeä 1900-luvun alun talousrakennus.

Rakennusperinnön ja kulttuurimaiseman avainkohteet

5. Rakennus- perinnön ja kulttuuri- maiseman avainkohteet

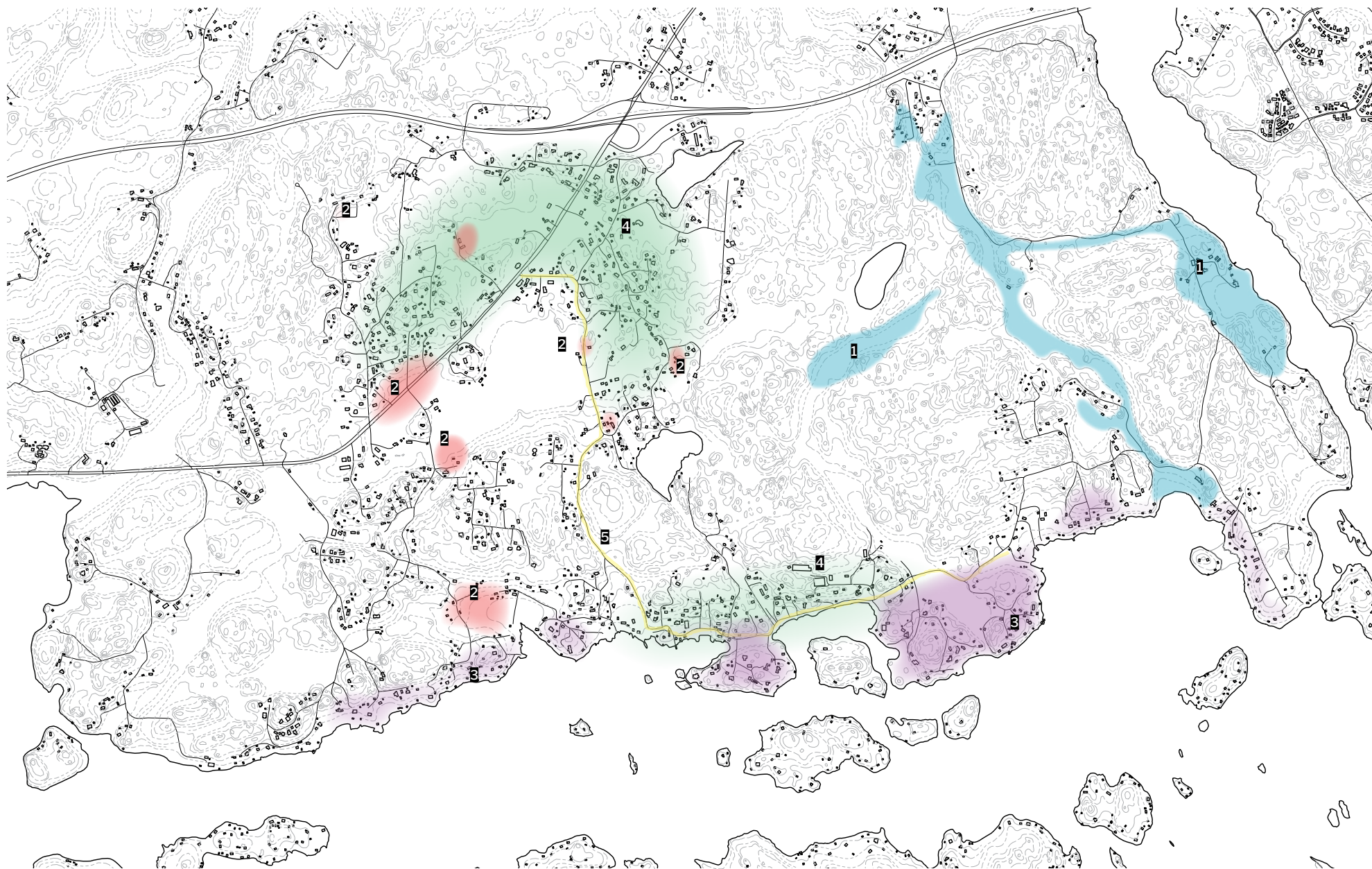
Rakennusperinnön ja kulttuurimaiseman avainkohteet

Rakennusperintöä ja kulttuurimaisemaa on selvityksessä tulkittu muotoillen ympäristön keskeisimmät arvokkaat kokonaisuudet avainkohteiksi. Ne voivat olla rakennuksia, reittejä, alueita tai yleispäteviä laajempaa alue- tai kohdekokonaisuuteen liittyviä merkityksiä.

Avainkohde	Luettavuus	Toimenpiteet ja suositukset
1. 1800-lukua edeltävä maanviljelysmaisema	Alueen vanhin maankäytön aikakerrostuma on säilynyt miltei kokonaisuudessaan maisemallisesti luettavana alueen itäosassa Hitån kartanon ympäristössä. Tärkeä osa sitä on Hitåsta pohjoiseen johtava mahdollisesti keskiajalta periytyvä tielinjaus.	Herkkä maisematila kestää ainoastaan erittäin harvittua ja hienovaraista täydennysrakentamista. Maisematilan rajapinnat tulisi säilyttää ennallaan. Vanha tielinjaus on tärkeä säilyttää tunnistettava sitä ympäröivine vanhoine viljelysalueineen.
2. 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun torppien ja pienviljelyksen maisema	Aikakerrostuma on luettavissa maisemallisina ja rakennuskannan fragmentteina Gumbostrandin ja Västerskogin alueella.	Säilyneet rakennukset edustavat tarkastelualueella harvinaista kerrostumaa. Kaikki kyseiseltä ajalta periytyvä rakennuskanta olisi syytä säilyttää. Maisematilan historiallisen kertovuuden säilymiseen on kiinnitettävä kaavatyössä erityistä huomiota, ja olennaiset näkymälinjat ja avoimet maisematilat on huomioitava maankäytön suunnittelussa. Maiseman luettavuutta ja kertovuutta vahvistava täydennysrakentaminen on mahdollista.
3. Ranta-alueiden rakennuskannan historiallinen kerroksellisuus ja mittakaava	Ranta-alueet käsittävät rakennuskantaa 1800-luvun lopulta 2000-luvun alkupuoliskolle. Ranta-alueiden rakentaminen on nopeassa murroksessa alueen maankäyttöön ja väestönkasvuun liittyvien kehityspaineiden vuoksi.	Uudisrakentamisen ohjauksessa ja kaavatyössä tulee suosittaa toista maailmansotaa edeltävän rakennuskannan säilyttämistä. Erityisesti asemakaavatyössä tulee huomioida eri aikakerrostumien luettavuuden säilyminen. Täydennysrakentamisen sijoittaminen ja mittakaava tulisi toteuttaa siten, että eri aikakerrosten näkyvyys merelle säilyy. Uudisrakennusten mittakaava ja sijoittelu maisemaan on olennaista sovittaa ranta-alueiden 1800-luvun ja 1900-luvun alkupuoliskon rakennusten sijoittelun periaatteisiin ja typologioihin.

4. Kaksi kyläkeskittymää	Gumbostrandin ja Västerskogin kyläkeskittymät ovat selkeitä erillisiä ja omanlaisia kokonaisuuksiaan. Niiden taustalla ovat myös jossain määrin erilaiset historialliset kehityskulut. Västerskog on muotoutunut kyläkeskittymäksi vasta toisen maailmansodan jälkeen.	Erityisesti yleiskaavatyössä on pyrittävä vahvistamaan kummankin kylän maisemallista identiteettiä ja ominaislaatua. Gumbostrandissa tämä liittyy ennen kaikkea rannikkoa myötäilevän Gumbontien varren 1900-luvun alkupuoliskon hallitsemaan rakennuskantaan. Gumbostrandin keskustan aidattuihin laitureihin ja pysäköintialueisiin sisältyy merkittävä ja maisemallista herkkyyttä edellyttävä kehittämispotentiaali. Västerskogissa kyläkeskittymän maisemallinen identiteetti muodostuu Porvoontien molemmiin puolin pääosin toisen maailmansodan jälkeen rakennetusta haja-asutuksesta sekä sittemmin lakanneista parantola-, lastenkoti- ja kurssikeskustoimintoista, joista rakennuskanta kertoo yhä. Alueen täydennysrakentaminen mahdollistaa hyvin uusien, edeltävistä vaiheista erottuvien aikakerrostumien sommittelun olemassa olevaan kokonaisuuteen.
5. Gumbontien linjaus ja maisema	Gumbontien 1800-luvun lopulta juontuva tielinjaus on maisemallisesti tärkein tielinjaus alueen länsiosassa. Se on säilyttänyt polveilevan reitinsä ja muodostuu avoimien ja suljettujen maisematilojen vivahteikkaasta vaihtelusta. Olennaisia ovat reitiltä avautuvat kiilamaiset näkymälinjat etenkin Gumbostrandin alueella. Rakennusten suhde tiehen on erityisen merkityksellinen tekijä.	Tien linjaus on olennaista säilyttää ennallaan. Mikäli tietä parannetaan ja näkyvyyttä lisätään, on kiinnitettävä huomiota avoimien ja suljettujen maisematilojen rytmin sekä keskeisten näkymälinjojen säilymiseen. Uudisrakennusten piha-alueiden terassointia ja muurien rakentamista suhteessa tiehen on vältettävä. Vanhojen rakennusten suhdetta tiehen on vaalittava, ja tien pinta tulee säilyttää nykyisellä tasolla.

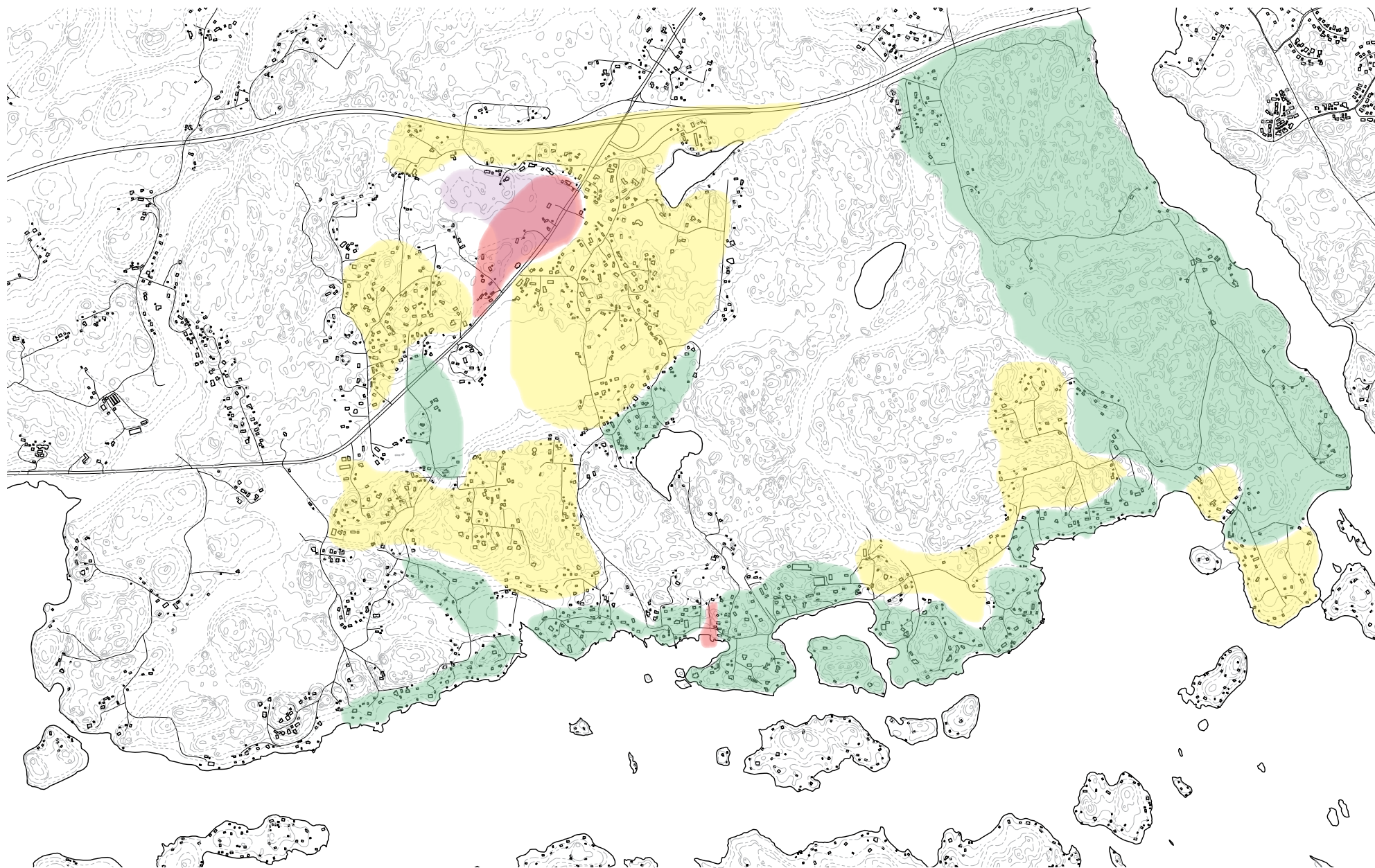
6. Jälleenrakennuskauden rakennuskanta	Jälleenrakennuskauden rakennuskanta muodostaa alueen määrällisesti merkittävimmän rakennusperintökokonaisuuden. Sen luettavuus on säilynyt osittain aluekokonaisuuksissa mutta pääosin yksittäisten rakennusten arkkitehtuurissa. Erityisesti tuon aikakauden rakennuskantaan liittyy merkittäviä muutos- ja purkupaineita.	Aluetasolla uudisrakentamisen mittakaava pitää sovitaa olevaan maiseman ja tonttitypologian rakenteeseen. Rakennuskohtaisesti olennaista on hyvin säilyneiden kohteiden osalta ohjata korjaamaan kestävästi ja rakennuksen arkkitehtuuria kunnioittaen. Kunnallinen neuvonta ja ohjeistus on tässä keskeistä. Lisärakentamisessa ja muutostöissä olennaiset säilyttävät vaatimukset tulee määritellä asemakaavatasolla.
--	---	---

Avainkohteet 1–5. Kohteet 6 käsittävät valtaosan muista tarkastelualueen rakennetuista alueista.

Gumbostrandin keskustan ranta-alueen aitauksia ja Aspnäsin entistä torppaa ympäröivä peltoaukea.

Analyysi muutospotentialista

arvokkaat maisemakokonaisuudet, täydennysrakentaminen ainoastaan erittäin hienovaraista ja harkittua

tiivistämistä kestävät alueet

tiiviimpään rakentamiseen soveltuvat alueet

keskustatoimintoihin sopivat alueet

Arkistolähteet

Kansallisarkisto
Maanmittaushallituksen uudistusarkisto
Voudintilit
Sipoon kunnanarkisto
Rakennuspiirustukset
Sibbo hembygdsförening
Valokuva-arkisto

Kirjallisuus

Conzen, M. R. G. (ed. Whitedead, J.W.R) 1981: *The Urban landscape: Historical development and management*. Institute of British Geographers, Academic Press.

Enbom, Sten; Lindroos, Birgit; Nazarenko, Kaarina & Sjöholm, Odin 2005: *Sipoon historian vaiheita: entisajoista nykypäivään*. Sibbo hembygdsforskning-förening.

Jokilehto, Jukka 1999: *A history of architectural conservation*. Butterworth-Heinemann.

Jutikkala, Eino & Nikander, Gabriel 1939: *Suomen kartanot ja suurtilat 1*. Helsinki.

Karilas, Juhani & Karilas, Kaisa 1978: *Borgbyn kylä*. TKK, moniste

Koivisto, Satu 2008: Sipoo. *Manneralueen esihistoriallisen ajan ja saariston esihistoriallisen sekä historiallisen ajan muinaisjäännösten inventoinnit*. Museovirasto.

Periäinen, Karoliina 2004: *Sipoon kunta. Rakennus- ja kulttuurihistoriallinen inventointi*. Sipoon kunta.

Perkkiö, Eila 1982: *Sipoon kunnan rakennuskulttuurin inventointi 1982*. Sipoon kunta.

Perkkiö, Miia 2007: *Utilitas restauroinnissa: historiallisen rakennuksen käyttötarkoituksen muutos ja*

funktionaalinen integriteetti. Oulun yliopisto.

Putkonen, Lauri 2008: *Yhteenvedo Sipoon saariston ja rannikon osayleiskaava-alueen kulttuurihistoriallisista arvoista*. Sipoon kunta.

Sipoon saariston ja rannikon osayleiskaava 2008. Yhteenvedo maisemallisista arvoista yleiskaavoitusta varten. Sipoon kunta ja FCG Suunnittelukeskus Oy.

Suhonen, V.-P. 2007: *Sipoon historiallisen ajan muinaisjäännösten inventointi*. Museovirasto.

Yrjölä, Rauno; Ahopelto, Laura; Friman, Miikka; Vickholm, Jorma; Tanskanen, Antti & Kiema, Sami 2019: *Luontoselvitys Sipoo Gumbostrand 2018*. Sipoon kunta ja A-konsultit.

Vroom, M. J. 2006. *Lexicon of garden and landscape architecture*. Birkhäuser – Publishers for Architecture.

Sipoon eteläosissa sijaitsevat Gumbostrandin ja Västerskogin kyläkeskittymät sekä Hitån kartanon maisemat käsittävät esihistorialliselta ajalta nykypäiviin ulottuvia ihmisen toiminnan jälkiä. Alueen rakennuskanta ja maisemakokonaisuudet heijastavat historiallisia kehitysvaiheita varhaisesta kartanomaisemasta, torpista ja pientiloista 1900-luvulla syntyneisiin kyläkeskittymiin.

Tässä rakennusperintöselvityksessä käsitellään Västerskogin ja Gumbostrandin historiaa, rakennusperintöä ja kulttuurimaisemaa ja esitetään niiden vaalimisen ja kehityspotentiaalin reunaehdot alueen tulevalle maankäytölle.